

JURIDISKA FAKULTETEN

VID LUNDS UNIVERSITET

Matilda Hagman

Staten och horan

En rätthistorisk studie om vilka drivkrafter som föregick prostitutionslagstiftningens utveckling och statens förändrade inställning mellan åren 1850 och 1999

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet

30 högskolepoäng

Handledare: Elsa Trolle Önnerfors

Termin: HT 2022

Innehåll

SUMMARY	4
SAMMANFATTNING	6
1 INLEDNING	8
1.1 Bakgrund	8
1.2 Syfte och frågeställningar	9
1.3 Avgränsningar	9
1.4 Begreppsförklaringar	10
1.4.1 Prostitution och hor	10
1.4.2 Statsmakten	11
1.4.3 Reglementering	12
1.5 Material	12
1.6 Forskningsläge	12
1.7 Metod	13
1.8 Kaarlo Tuori och rättens vertikala struktur	14
1.9 Disposition	15
2 HISTORISK KONTEXT	16
2.1 Prostitution i samhället före år 1850	16
2.2 Prostitutionslagstiftning före år 1850	20
3 REGLEMENTERINGENS TID	23
3.1 Drivkraften bakom reglementeringen	23
3.2 1859 års reglementeringssystem	24
3.3 De straffrättsliga bestämmelserna i 1864 års strafflag	27
3.4 Reglementeringssystemet utökas	27
3.4.1 Drivkraft bakom utvidgningen av systemet	28
3.4.2 1875 års reglementeringssystem	29
3.5 År 1885 och en ny lösdrivarlag	30
3.6 Reglementeringssystemet går mot sitt slut	32
3.6.1 Drivkrafter som föregick avskaffandet.....	32
3.6.2 Reglementeringen avvecklas	36

4	KRIMINALISERINGSPROCESSEN	40
4.1	Samhälle och lagar år 1920 till 1970.....	40
4.1.1	Samhället.....	40
4.1.2	Lagar som omfattade de prostituerade	42
4.2	Drivkraft bakom den legislativa utvecklingen mot kriminalisering ...	42
4.2.1	Sexualbrottsutredning och ändrad samhällsopinion.....	42
4.2.2	Prostitution utreds statligt.....	46
4.3	Sexköp kriminaliseras	49
5	SLUTSATSER OCH ANALYS	52
5.1	Prostitutionslagstiftningens utveckling mellan åren 1850 och 1999	52
5.1.1	Reglementeringssystemens tid	52
5.1.2	Kriminaliseringsprocessens tid.....	53
5.2	Bakomliggande drivkrafter som föregick rättsutvecklingen	55
5.2.1	Reglementeringens tid.....	55
5.2.2	Kriminaliseringsprocessens tid.....	56
5.3	Förändring i statsmaktens inställning.....	58
5.3.1	Reglementeringens tid.....	58
5.3.2	Kriminaliseringsprocessens tid.....	59
5.4	Avslutande reflektion	60
6	KÄLLFÖRTECKNING	62

Summary

This paper aims to investigate the driving forces that preceded and motivated the developments of the law in legislation concerning prostitution between the years of 1850 and 1999 in Sweden. Further more, the paper describes how the state's attitude towards prostitution and prostituted women was expressed in the legislative development process. The work has been undertaken using a legal-historical method to derive and interpret the course of the legislative development process.

The investigation is divided into two parts. The first part covers the period between 1850 and 1919, when prostitution was regulated. The implication of the regulatory system implied that prostituted women had to submit to medical examination and strict rules of order. Furthermore, these women had to live quietly and not attract attention. Failure to comply with the rules could result in penal servitude under the Statutes of Defenselessness and later the Law of Solicitation, which provided the legal basis for the regulatory system. Initially, it was the doctors who were the driving force behind the introduction of the regulation system, but when it was extended in 1875, the police took over. The official aim was to combat the spread of venereal diseases. In addition, there was the unofficial aim of increasing morality in society. Prostituted women were identified as the greatest threat to the demoralisation of society and the main spreaders of venereal diseases. The women who sold their bodies therefore became the focus of sanctions and control. The state authorities defined the prostituted woman as socially dangerous and her protective value was subordinated to the good of society. She was a necessary evil that should exist but not be noticed. The regulations were abolished as a result of criticism, mainly from women, of their medical, legal and moral inadequacies. Social attitudes shifted and the system was found to be sanitarily ineffective. The real breakthrough that realised the law change was the changing opinion of doctors about the effectiveness of the system.

The second part of the study covers the period between 1919 and 1999, when the Sex Purchase Act was introduced. Sweden had become more prosperous and women were waging a feminist struggle for equal rights. This was accompanied by the sexual revolution and a liberal view of sexuality and sex. A government inquiry was produced which proposed decriminalisation and reduced penalties for sexual offenses. The inquiry aroused strong reactions and a great deal of opposition, which finally resulted in the criminalisation of the purchase of sex. The general attitude of the state towards prostitution and the prostituted woman was that she herself was to blame for ending up on the street and it was up to her to accept the help offered by society. The focus was on social and preventive measures to prevent women from falling into prostitution. The driving force behind the criminalisation of buying sex, but not selling sex, was women fighting for women's increased rights. The investigation of prostitution as part of men's violence against women, together with the

highlighting of power structures, changed the problem of prostitution. The reason behind prostitution and its entertaining factor was derived from the demand, not the woman selling her body. Instead, her vulnerability and distress were highlighted, factors exploited by the sex buyer. With the introduction of the law prohibiting the purchase of sexual services, Sweden became the first country in the world to criminalise the buying but not the selling of sex.

Sammanfattning

Förevarande uppsats syftar till att utreda vilka drivkrafter som föregick och motiverade rättsutvecklingen inom prostitutionslagstiftningen mellan åren 1850 och 1999. Därtill redogör uppsatsen för hur statsmaktens inställning gentemot prostitution och prostituerade kvinnor tog sig uttryck i den legislativa utvecklingsprocessen. Arbetet har genomförts med hjälp av en rätthistorisk metod för att härleda och tolka den legislativa utvecklingsprocessens skede.

Utredningen är uppdelad i två delar. Den första täcker tidsperioden mellan åren 1850 och 1919, när prostitutionen var reglementerad. Innebörden av reglementeringssystemet var att de prostituerade kvinnorna var tvungna att underkasta sig medicinsk besiktning och strikta ordningsregler. Kvinnorna skulle leva i skymundan och inte dra till sig uppmärksamhet. Om reglerna inte efterlevdes kunde följden bli straffarbete i enlighet med försvarslöshetsstadgarna och senare lösdriverilagen, som utgjorde rättsligt underlag för reglementeringssystemet. Initialt var det medicinska argument som utgjorde drivkraften bakom införandet av reglementeringssystemet. Vid dess utvidgning år 1875 tog polismyndigheten över som den mest drivande parten. Det officiella målet var att bekämpa könssjukdomars smittspridning. Därtill hörde det inofficiella målet som var att öka sedlighet och moral i samhället. De prostituerade kvinnorna utpekades som det största hotet för demoralisering av samhället och som könssjukdomarnas största spridare. Kvinnorna som sålde sina kroppar blev därför fokus för sanktioner och kontroll. Statsmakterna definierade den prostituerade kvinnan som samhällsfarlig, varför hennes skyddsvärde underkastades samhällets bästa. Hon var ett nödvändigt ont som skulle finnas men inte märkas av. Reglementet avskaffades till följd av att främst kvinnor kritiserade dess medicinska, rättsliga och moraliska bristfällighet. Samhällssynen skiftade och systemet konstaterades vara sanitärt verkningsslöst. Det reella genombrottet som realiserade lagändring var läkares ändrade åsikt om systemets effektivitet.

Utredningens andra del omfattar perioden mellan åren 1919 och 1999 då sexköpslagen infördes. Välståndet i Sverige hade ökat och kvinnor förde en feministisk kamp för lika rättigheter som den svenske mannen. Till detta följde den sexuella revolutionen och en liberal syn på sexualitet och sex. En statlig utredning framställdes där avkriminaliseringar och straffmildringar inom sexualbrotten föreslogs. Utredningen väckte starka reaktioner och ett stort motstånd som efter en ny utredning resulterade i kriminaliseringen av sexköp. Statsmaktens generella inställning gentemot prostitution och den prostituerade kvinnan var att hon själv bar skulden för sin situation och det var upp till henne att ta emot den hjälp samhället erbjöd. Fokus låg på sociala och preventiva åtgärder för att förhindra att kvinnor hamnade i prostitution. Motiven som låg bakom kriminaliseringen av sexköp, men inte säljande av sex, var kvinnor som kämpade för kvinnors ökade rättigheter. Genom att prostitution

utreddes som en del av mäns våld mot kvinnor tillsammans med ett synliggörande av maktstrukturer ändrades problemställningen inom prostitution. Orsaken bakom prostitution och dess vidmakthållande faktor härleddes till efterfrågan, inte kvinnan som säljer sin kropp. I stället lyftes hennes utsatthet och nöd, faktorer som sexköparen utnyttjade. Genom införandet av lagen om förbud mot köp av sexuella tjänster blev Sverige första land i världen att kriminalisera köpande men inte säljande av sex.

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Oavsett om de gått under benämningar som luder, sköka, fnask eller hora har de prostituerade kvinnorna varit en del av samhället sedan urminnes tider.¹ Prostitution tycks vara ett icke önskvärt samhällsfenomen men som trots detta accepteras som ett nödvändigt ont. Enligt en undersökning utförd av Folkhälsomyndigheten år 2017 hade nästan en av tio män i Sverige någon gång köpt sex och rapporten konstaterar vidare att det i stort sett uteslutande är män som köper tjänster av prostituerade.²

Prostitution, eller könshandel som det ofta även benämns som, har genom historien varit en samhällsföreteelse där kvinnan burit skuld och skam. Kvinnan har utgjort problemets syndabock i stället för mannen. Fokus har legat på den säljande parten och inte den köpande, på utbudet snarare än efterfrågan, när statsmakterna försökt reglera och kontrollera sexhandeln. Fram till år 1999 det vill säga, då Sverige var det första landet i världen att kriminalisera köpande, men inte säljande, av sex. Kriminaliseringen av sexköp men inte prostitution var revolutionerande. Sverige tog ställning för att det var den köpande parten och inte den säljande som bar skulden för prostitutionen som företeelse. Genom lagändringen skiftade fokus i syfte att belysa den prostituerade kvinnans utsatthet och den ojämna maktbalans som rådde mellan köpare och säljare. Det var inte den prostituerade kvinnan som behövde kriminaliseras. Hon behövde stöd för att våga söka hjälp. Mannen som köpte kroppar och utnyttjade den prostituerade kvinnans utsatthet skulle däremot kriminaliseras.³

Historiskt har kvinnan betraktats som prostitutionens orsak och problem varför det är av intresse att utreda hur Sverige blev det första landet i världen att ta ställning till den prostituerades fördel. Statens makt att lagstifta och styra ska inte förringas. Deras inflytande har legat till grund när samhällssynen skiftat från att se den prostituerade kvinnan som en skamfläck till att se henne som ett offer.⁴ Att staten haft ett finger med i spelet är tydligt men i vilken utsträckning? Hur såg egentligen den legislativa förändringen ut och vad utgjorde dess drivkraft? Hur förändrades den prostituerade kvinnans rättigheter från reglementeringstiden till införandet av sexköpslagen?

¹ Lennartsson (2019) s. 32.

² Folkhälsomyndigheten, 'Sex mot ersättning' <<https://www.fohalsomyndigheten.se/contentassets/44020c33e88749c988d1464e017c4cdf/sex-mot-ersattning.pdf>> Besökt 2022-09-20.

³ Prop. 1997/98:55 s. 102.

⁴ Prop. 1997/98:55 s. 102.

1.2 Syfte och frågeställningar

I förevarande uppsats ämnar jag utreda vilka drivkrafter som föregick och motiverade rättsutveckling inom prostitutionslagstiftningen mellan åren 1850 och 1999. Vidare kommer även statsmaktens inställning, utifrån hur den tog sig uttryck i den legislativa utvecklingsprocessen, studeras i syfte att förstå vilka faktorer som influerade och slutligen resulterade i ny lagstiftning.

För att uppnå syftet kommer följande frågeställningar besvaras:

- Hur utvecklades och förändrades prostitutionslagstiftningen mellan åren 1850 och 1999?
- Vad kännetecknar den bakomliggande drivkraft som föregick den legislativa utvecklingen mellan åren 1850 och 1999?
- Hur tog sig statsmaktens inställning, gentemot prostitution och prostituerade kvinnor, uttryck i den legislativa processen mellan åren 1850 och 1999?

1.3 Avgränsningar

Relevant tidsperiod för uppsatsen är åren 1850 till 1999. Denna tidsavgränsning har gjorts eftersom det var vid mitten av 1800-talet som den statliga reglementeringsprocessen etablerades och år 1999 infördes sexköpslagen, som representerar ett historiskt skifte av lagens skyddsintresse. I syfte att underlätta läsarens förståelse för tiden där utredningen tar sin början har ett kapitel om historisk kontext inkorporerats. Häri beskrivs översiktligt hur samhällsnorm och rättsläge var innan år 1850.

Prostitution som ämne både berör och upprör. Ämnet kan associeras och kopplas till vitt skilda områden varför en del avgränsningar behövt beaktas. Först och främst är det inte den prostituerade kvinnan som är fokus för utredningen utan samhällsfenomenet prostitution. Prostitutionens orsaker och konsekvenser på individnivå och som socialt fenomen, som exempelvis kvinnans utsatthet, lämnas därhän till vidare forskning. Centralt för uppsatsen är statsmaktens inställning gentemot samhällsfenomenet, vilket inkluderar förhållningssätt och normer representerade i den legislativa utvecklingen.

Områden som etik och moral har i denna uppsats utgått till förmån för en mer objektiv redogörelse. Även problematiken kring att prostitution är nära besläktat med människohandel har noterats men uteslutits i arbetet. Det finns idag fakta som styrker närvaron av både indirekt och direkt tvång för de kvinnor som säljer sina kroppar men diskussionen om detta kommer inte

presenteras i utredningen. Härtill hör diskussionen om att köpa ett samtycke eller om prostitution borde ses som våldtäkt. Våldtäkter sker inom könshandeln men att omfatta brottet våldtäkt hade blivit för omfattande och utsvävat från uppsatsens syfte, varför även det exkluderats. Vidare har pornografin bedömts vara för långt från uppsatsens syfte och har därför valts bort.

Då majoriteten av de som säljer sex, både idag och historiskt, är kvinnor är det enbart de som kommer representeras i arbetet. Barn som säljer sex kommer inte heller att beröras utan utgångspunkten är att den säljande kvinnan är vuxen, enligt dagens juridiska definition. Gällande prostitutionens geografiska placering kommer uppsatsen koncentreras kring gatuprostitutionen och dess motsvarighet. Detta innebär att dåtidens mätresser och älskarinnor inte inkluderas utan de som centraliseras är de som varit i samhällets botten och sett prostitutionen som sitt enda val.

Jag har gällande 1859 års reglementeringen valt att endast utreda föreskriften som infördes i Stockholms stad. Avgränsningen har motiverats genom att de var först att etablera reglementeringssystemen och de andra större svenska städerna byggde sina system kring dessa eller kopierade dem. Stockholm var även den stad som avskaffade sitt regelverk sist. Att utreda alla reglementeringssystem i Sverige hade blivit för omfattande och hade kunnat utgöra en egen utredning i sig. Vidare forskning och utvidgning av omfång hade med fördel även kunnat inkludera andra städers stadgor.

I uppsatsen utreds enbart svensk lag.

1.4 Begreppsförklaringar

1.4.1 Prostitution och hor

Enligt Nationalencyklopedins uppslagsverk beskrivs prostitution som benämningen på ett utbyte av sexuella tjänster mot ersättning.⁵ Denna förklaring kan vid första anblick accepteras som heltäckande, men när ett historiskt perspektiv adderas uppstår problem. Begreppet prostitution började användas som substantiv i Sverige först i slutet av 1800-talet. Innan dess fanns det inget ord som beskrev handlingen.⁶ Begreppets närmaste motsvarighet, som genomgående används genom historien, är termen hor. Begreppet hor tar däremot sikte på en illegal utomäktenskaplig sexuell relation mellan en gift och en ogift part, enkelt hor, eller två gifta parter, dubbelt hor. Om båda parter var ogifta

⁵ Nationalencyklopedin, prostitution.

<<http://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/prostitution>> (besökt 2022-10-05).

⁶ Lennartsson (2019) s. 30.

kallades handlingen i stället för lönskaläge och inte hor.⁷ Ytterligare ett brott som tog sikte på alla utomäktenskapliga sexuella förbindelser var lägersmål.⁸

Oavsett brottsrubricering saknades krav på ersättning.⁹ Fokus för brottsbeskrivningarna låg i äktenskapsbrottet. Samlag utanför giftermål var handlingen som skulle förhindras. Följden blev därmed att prostitution inbegreps i brotten men det var inte transaktionsdelen som utgjorde anledningen till detta. Då fokus för lagarna var just äktenskapsbrott blir innebörden av dåtidens begrepp mycket mer omfattande än dagens prostitutionsbegrepp. Jag kommer genomgående i arbetet syfta till dagens begrepps innebörd där en kropp utbjudes mot ersättning även när begreppen hor, lönskaläge eller lägersmål används. Jag vill härigenom uppmärksamma att det finns både diskrepans och överlappning mellan dagens begrepp och historiens men för att underlätta kommer jag benämna det som *den prostituerade kvinnan* och *prostitution* även om det är lagen om hor eller någon annan lag som omfattar handlingen i dagens bemärkelse som refereras.

Likt brottsrubriceringarna skiljer sig även orden hora och prostituerad åt på ett liknande sätt. En prostituerad tar betalt för sexuella handlingar medan en hora i historisk bemärkelse kan ha varit en person som varit otrogen. Hora är även ett ord som idag kan anses stötande då det används som skällsord, svordom eller förolämpning. Vid användning i utredningen kommer termen användas utifrån dess historiska koppling och association.

1.4.2 Statsmakten

I förevarande arbete utreds hur statsmaktens förhållningssätt gentemot prostituerade förändrades mellan år 1850 och 1999 när sexköpslagen infördes. Begreppet statsmakt tar syfte på de organ som innebär styrande, lagstiftande eller dömande makt i samhället. Regeringen brukar i folkmun refereras som den första statsmakten, riksdagen som den andra, massmedierna som den tredje och organisationerna som den fjärde.¹⁰ I min uppsats använder jag begreppet som en representation för den kollektiva statsviljan, pådriven av statliga maktorgan i syfte att realisera rådande samhällsmålsättningar. Begreppen stat och statsmakt kommer därför syfta till att beskriva den gemensamma samhällssynen som tagit form i rättskällor och riksdagstryck.¹¹

⁷Nationalencyklopedin, lönskaläge.

<<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/lönskaläge>> (besökt 2022-10-06).

⁸Nationalencyklopedin, lägersmål. <<https://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/lägersmål>> (Besökt 2022-10-06).

⁹Nationalencyklopedin, hor. <<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/hor>> (besökt 2022-10-06)

¹⁰Nationalencyklopedin, statsmakt. <<http://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/statsmakt>> (besökt 2022-10-10).

¹¹Nationalencyklopedin, rättskälla. <<http://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/rättskälla>> (besökt 2022-10-10).

1.4.3 Reglementering

Arbetet tredje kapitel handlar om tiden då prostitutionen föll under ett reglementeringssystem. Ordet reglemente syftar till en samling föreskrifter beträffande uppträdande eller beteende.¹² Meningen med reglementet var alltså att genom föreskrifterna kontrollera och styra de prostituerades levnadssätt och karaktär. Föreskrifterna införs alltså för att reglera ett oönskat beteende.

1.5 Material

Rättskälleläran och offentligt tryck utgjort utgångspunkten som källmaterial eftersom källkritik varit väsentligt. Förstahandskällor har använts så långt det varit möjligt och när jag behövt se till sekundärkällor har stor avvägning och bakgrund beaktats. För att utreda lagutveckling, statens förändrade inställning och bakomliggande samt pådrivande drivkrafter har offentligt tryck prioriterats. Lagar, förarbeten och doktrin har utgjort basen vartefter litteratur använts i syfte att bredda och fördjupa förståelse och information. Litteraturen har utgjorts av böcker skrivna av forskare inom historia, filosofi och etnologi. Gällande tiden då prostitutionen var reglementerad saknas mycket offentligt tryck varför jag fått tillförlita mig på professorer och deras litteratur.

Av särskilt värde har jag funnit Rebecka Lennartssons forskning inom prostitution. Lennartsson är docent i etnologi och jag har haft stor nytta av hennes tre böcker där hon fokuserat på att beskriva prostitutionen och kvinnans situation under 1700- och 1800-talet. När det gäller reglementeringstiden har även Yvonne Svanström, professor i ekonomisk historia, och hennes forskning om prostitution och kvinnosyn varit av särskild vikt. Speciellt hennes bok *Offentliga kvinnor: prostitutionen i Sverige 1812–1918* har bidragit med värdefull information för denna uppsats. Tommie Lundquists avhandling *Den disciplinerade dubbelmoralen* har varit behjälplig, särskilt med tanke på att den innefattat bilagor på reglementeringsföreskrifterna som annars inte kunnat erhållas. 1859 års reglemente verkar endast funnits nedskrivna på kurhuset i Stockholm till exempel och därför har valet av sekundärkällorna varit noggranna.

1.6 Forskningsläge

Prostitution som ämne har länge varit aktuellt. Det diskuteras inom media i tidningar, på radio och i tv-program men även hemma vid köksbordet med familjen. När det gäller forskning inom prostitution har denna främst skett ur ett historiskt perspektiv varför den rättsliga komponenten saknats. Både Rebecka Lennartsson, Yvonne Svanström och Tommie Lundquist har alla bedrivit forskning inom ämnet med fokus på tiden då prostitution

¹²Nationalencyklopedin, reglemente. <<http://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/reglemente>> (besökt 2022-12-28).

reglementerades. Kvinnan som prostituerar sig har även varit föremål för forskning och litteratur ur ett socialt perspektiv. Böcker där kvinnornas utsatthet, skuld och livsöden utretts och diskuterats finns det många av. Det som jag ansåg saknades var dels en rättslig infallsvinkel på frågan, dels ett längre tidsspänn än bara reglementeringstiden mellan år 1859 och 1918. Genom att jag inkluderar tiden mellan 1920-talet fram till införandet av sexköpslagen år 1999 möjliggör jag en djupare analys kring strukturförändringar och skifte av samhällssyn. Det har saknats forskning som kopplar ihop och följer historieutvecklingen från mitten av 1800-talet fram till millennieskiftet. Det har även varit svårt att hitta nyare forskning kring prostitutionsfrågan mellan 1970- och 1990-talet utöver statliga utredningar. Jag hoppas att min utredning kan bidra till en röd tråd över prostitutionsfrågans rättsliga historieutveckling.

För vidare forskning skulle det vara av intresse att utreda hur prostitutionen såg ut innan 1700-talet. Det finns lite skrivet om tidsperioden och det var en stor utmaning att finna tillförlitliga källor om tidsperioden. Det skulle även vara av värde att utreda och jämföra alla de svenska reglementeringssystemen som infördes för att se hur de tillämpades och sedan varför de avskaffades.

1.7 Metod

För att utreda lagstiftningens utveckling över tid och se till dess bakomliggande drivkrafter samt statsmaktens förändrade inställning har en rättshistorisk metod tillämpats.

Vid rättsvetenskapliga och rättshistoriska utredningar ger tvärvetenskapliga källor en mer nyanserad bild av hur och varför rättsläget förändras.¹³ Den komplexitet som ligger bakom en legislativ förändring kan med fördel beskrivas utifrån fler källor än endast de rättsliga. Genom att tillföra fler faktorer och perspektiv kan en klarare bild av rättsläget framträda. Likt ett pussel bidrar varje komponent till det färdiga motivet.¹⁴ En rättshistorisk uppsats syftar till att belysa hur sociala, historiska och rättsliga skeenden leder till en legislativ utveckling.

Den rättshistoriska metoden kan konkretiseras till utredning av interna förändringar i lagstiftning och doktrin, jämte en analys av vilka externa influenser som påverkat lagens interna utveckling. Alltså vilka yttre orsaker som påverkar lagstiftningen, hur det sker och varför det sker på ett visst sätt.¹⁵ Eftersom jag i föreliggande uppsats syftar till att utreda prostitutionslagstiftningens förändring, vad som låg bakom förändringen i form av drivkraft och hur statens inställning gentemot prostituerade ändrades är metoden ändamålsenlig och lämplig.

¹³ Musson and Stebbings (2012) s. 2.

¹⁴ Musson and Stebbings (2012) s. 2.

¹⁵ Musson and Stebbings (2012) s. 1 & s. 131.

Vid urval och utredning av källor är det viktigt att bejaka ett kritiskt förhållningssätt för att förse både reliabilitet och validitet till resultatet.¹⁶ Eftersom min utredning syftar till att utreda samhällsnormers och värderingars förändring över tid blir källkritiken essentiell för ett pålitligt resultat. Jag vill härvid lyfta svårigheten kring att subjektivitet inte helt går att utesluta när en utredning fokuserar på att tolka, sammanfatta och fastställa vilka historiska skeenden som varit avgörande. För att minska risken för dels subjektivitet, dels för dolda premisser, har jag varit noga vid val av vilka författare och professorer som skulle utgöra informationsbasen.

1.8 Kaarlo Tuori och rättens vertikala struktur

I följande uppsats utreder jag hur den legislativa processen gällande prostitution såg ut mellan åren 1850 och 1999. Som utgångspunkt och förankring kommer Kaarlo Tuoris teori om rättens vertikala struktur tillämpas.¹⁷

Enligt Tuori kan man dela upp rätten i tre olika nivåer. Överst finns ytskiktet som består av domstolsavgöranden, författningar, förordningar och rättsliga föreskrifter. Ytskiktet innefattar även norm- och tolkningsantaganden. I den mittersta nivån finns rättskulturen, vilken inkluderar rättsideologins rådande kultur. Denna omfattar en systematisering av till exempel rättsprinciper och allmänna läror, i praktiken en form av judiciell diskurs. I den nedersta nivån finns djupstrukturen vari samhällets normer och strukturer etableras, präglas och formas.¹⁸

Kaarlo Tuori menar att de olika nivåerna även skiljer sig åt i hur snabb förändringstakt de innehar. Den snabbaste förändringen sker i den översta nivån vartefter den saktar in ju längre ner i nivå vi kommer.¹⁹

Teorin innebär att en förändring i ytskiktet kan etableras först i rättskulturen för att till sist bli en del av djupstrukturen. På detta sätt kan en legislativ utveckling härledas nedifrån djupstrukturen eller uppifrån ytskiktet. Generellt startar den legislativa processen i djupstrukturen när samhällsvärderingar ändras. Dessa vandrar då upp i nivå till ytskiktet där den legislativa förändringen realiserar i syfte att stämma överens med samhällssyn. Även förändring uppifrån och ner kan ske när statsmakten önskar se en förändrad samhällssyn och använder lagstiftningens normerande effekt.²⁰

¹⁶ Musson och Stebbings (2012) s. 1.

¹⁷ Tuori (1997) s. 433 ff.

¹⁸ Tuori (1997) s. 433 ff.

¹⁹ Tuori (1997) s. 433 ff.

²⁰ Tuori (1997) s. 433 ff.

1.9 Disposition

Uppsatsen avser redogöra för hur prostitutionen i Sverige utvecklats legislativt mellan åren 1850 och 1999. Vidare utreds bakomliggande drivkraft till prostitutionslagstiftningen förändring och hur statens inställning förändrats över tid.

Kapitel ett inleds med att redogöra för uppsatsens syfte och frågeställningar, metodval, avgränsningar och rådande forskningsläge inom området. Detta följs av en historisk kontext i kapitel två, i syfte att skapa ett enklare utgångsläge för läsaren att förstå utredningen information och resultat.

Därefter är själva utredningen uppdelad i två delar. Kapitel tre innefattar tiden mellan år 1850 och 1919 då prostitutionen var reglementerad. Efterföljande kapitel redogör vidare för tiden mellan år 1919 och 1999 då sexköpslagen infördes.

I uppsatsens sista kapitel redovisas analys och slutsatser utifrån utredningens inledande syfte och frågeställningar. Därtill följer en avslutande reflektion kring utredningen och dess resultat i stort.

2 Historisk kontext

2.1 Prostitution i samhället före år 1850

Prostitution är inget nytt samhällsfenomen utan har funnits sedan urminnes tider. Redan i de egyptiska och mesopotamiska kulturerna, cirka 3000 år före Kristus, har man funnit dokumentation av sexhandel.²¹ Under antikens dagar var prostitutionen reglerad och i hög grad utbredd. De prostituerade kvinnorna, hetärerna, var ofta välutbildade och även respekterade.²² Ser vi till könshandel i Sveriges historia är det inte utbildning och respekt vad de prostituerade associerats med. Prostitution var starkt förknippat med skam och synd. Den som prostituerade sig bröt inte bara mot rådande sociala- och världsliga lagar utan även mot Guds lag och äktenskapets helighet.²³

Den ortodoxa lutherska läran präglade det svenska samhället och år 1608 stadfäste kung Karl IX Kristoffers landslag från år 1442 tillsammans med appendix av Bibelns Moseböcker. Införandet av den mosaiska rätten resulterade i straffskärpning och ett starkare band mellan den världsliga och andliga rätten.²⁴ Diskrepansen mellan synd och brott suddades ut helt och hållet.²⁵ Samhällsbefolkningen fostrades i enlighet med den evangeliska läran, vilket genomsyrade hela dåtidens världsbild och ideologi.²⁶

Från reformationen fram till 1800-talet kan religionens inflytande urskiljas i hur både samhälle och hushåll var patriarkalt och hierarkiskt ordnat med auktoriteter i fokus. Samhällsordningen etablerades i enlighet med hustavlan, en skrift i Luthers lilla katekes, som behandlade hur världen var uppdelad i tre stånd och hur de skulle styras. Samhällsstrukturen bestod av det andliga ståndet, det världsliga ståndet och hushållsståndet men inom varje stånd fanns det även en uppdelning mellan undersåtar och överhet.²⁷

I hushållsståndet var det husfadern som var överordnad alla andra, inte bara familjemedlemmar utan även tjänstehjon och andra som bodde på gården. Centralt inom treståndsläran var lydnad. Det var husfaderns uppgift och ansvar att uppfostra resterande hushållsmedlemmar i den lutherska religionens moral samt etik.²⁸ Särskilt fokus inom agrarsamhället var efterlevnaden av de kristna dygderna och om någon inom hushållet föll ur led hölls husfadern ansvarig. Husfadern ansvarade över alla hushållets kvinnors dygdighet, fruns, pigornas och döttrarnas. Familjens rykte var avgörande för dess allmänna

²¹ SOU 1981:71 s. 35.

²² SOU 1981:71 s. 35.

²³ Lennartsson (2019) s. 29.

²⁴ Thunander (1992) s. 35 ff.

²⁵ Thunander (1992) s. 12 f.

²⁶ Bergenlöv (2004) s. 57.

²⁷ Bergenlöv (2004) s. 57 ff.

²⁸ Bergenlöv (2004) s. 58 ff.

status och trovärdighet i samhället. Oavsett om det gällde bortgifte av en dotter eller mannens affärsmöjligheter hängde allt på en skör tråd av familjenamnets associationer.²⁹ Om kvinnorna tilläts leva lösaktigt var det tecken på ett klenst styre av mannen i huset och skadade även hans rykte.³⁰ Övervakning, fostran och vördnad inför överheten var grundpelare för hela samhällsstrukturen. Om undersåtar trotsade ordningen eller överordnad innebar det i förlängningen att trotsa Gud, eftersom Gud skapat ordningen. Genom att leva ett dygdigt och rätt liv skulle befolkningen förekomma Guds vrede och lagens hårda straff.³¹

Alla giftermål och födslar registrerades i kyrkobokföringen vilket medförde att det privata blev offentligt. Kvinnor som födde oäkta barn, bedrev hor eller ansågs leva osedligt var kända av både kyrkan och socknen.³² De prostituerade betraktades som syndare och stöttes ut från gemenskapen. Hon kunde tvingas bära särskilda huvudbonader eller avvikande kulörer på kläderna i syfte att markera hennes handlingar och socialt brännmärka henne.³³ Eftersom hor kunde vara svårt att upptäcka blev just den ogifta, ofta ensamman, modern symbolen för horan. Mannen kunde sällan bevisas i sitt faderskap och slapp därigenom undan både social uteslutning och värdsligt straff. En graviditet avslöjade onekligen en kvinnas utomäktenskapliga förbindelser och kvarstod som ett ständigt bevis för syndens handling. Den ensamman mamman ansågs farlig och skändlig varför samhället begränsade både hennes rörelsefrihet och handlingsfrihet; hon fick inte beblanda sig med barn eller ärbara kvinnor, hon fick inte visa sitt hår och hon antogs smitta barn med sjukdomen horeskäver. Horan var på alla sätt ovälkommen i bygden.³⁴

Prostitutionen som handling genomgick en förändring mellan 1700- och 1800-talet. Under 1700-talet ansågs det mindre sedeslöst att ta betalt för handlingen eftersom transaktionen tydde på en motvillighet hos kvinnan att utföra själva handlingen. Hon gjorde det inte av lust, vilket var odygdigt, utan av annan anledning. På detta sätt var samhällssynen av en riktig hora en kvinna med sexuella lustar som hon blickade, medan hor där transaktion ingick ansågs utgöra en förmildrande omständighet. Över tid förändrades detta synsätt och själva transaktionen blev symbolen för horeriet, prostitutionen, och begreppet gick från att omfatta en handling till att beskriva en identitet. Under 1800-talet tog den prostituerade betalt för handlingen och det ansågs inte längre som något mer hedervärt.³⁵

Upplysningstidens idéströmningar kom till Sverige under 1700-talet vilket medförde en mer humanitär och vetenskapsbaserad världsbild. Straffen

²⁹ Bergenlöv (2004) s. 58 ff.

³⁰ Lennartsson (2019) s. 41.

³¹ Thunander (1992) s. 15.

³² Gaunt (1996) s. 72 ff.

³³ Lennartsson (2019) s. 33 f.

³⁴ Lennartsson (2019) s. 33 f.

³⁵ Lennartsson (2019) s. 198 f.

mildrades i takt med att religiositeten blev en mer privat angelägenhet och tron på auktoriteter började ifrågasättas. Tanken att straff inte enbart skulle syfta till att bestraffa den dömda utan även ha en förbättrande inverkan etablerades. Kung Gustav III avskaffade dödsstraffet för ett tjugotal brott och införde det berömda barnamordsplakatet år 1778. Barnamordsplakatet stadgade kvinnans rätt att föda anonymt, något som medförde att ogifta kvinnor inte skulle behöva mörda sitt eget barn för att undgå den sociala skam som horsbrottet innebar.³⁶

Samhället genomgick stora förändringar inom en rad olika områden under åren 1700 till 1850. Majoriteten av befolkningen bodde på landsbygden men allt eftersom jordbruket effektiviserades genom skiftesreformer, växelbruk och bättre redskap behövdes inte lika mycket arbetskraft som tidigare.³⁷ De obesuttna, alltså de personer som själva inte ägde någon mark, blev på detta sätt överflödiga inom lantbruket och folk började flytta in till städerna för att hitta arbete. Sveriges befolkning fördubblades mellan åren 1750 och 1850 samtidigt som antalet obesuttna fyrdubblades.³⁸

När kvinnorna flyttade till städerna fann de en brist på efterfrågan av kvinnlig arbetskraft, vilket ledde till att många tvingades sälja sina kroppar som en sista utväg.³⁹ Att sakna arbete var i princip straffbart eftersom befolkningen inte fick betunga samhället. Alla var tvungna att kunna försörja sig själva eller bli försörjda. Annars betecknades man som försvarslös, en beteckning som härstammade från uttrycket ”laga försvar”, som innebar att en person skulle bevisa att han eller hon ärligen kunde försörja sig själv eller blev försörjd av någon annan. Att en kvinna var gift räckte som bevis då hon stod under mannens förmyndarskap. Om en kvinna var arbetslös och ogift dömdes hon till tvångsarbete på spinn- eller arbetshus i syfte att förhindra hennes möjligheter till vidare osedligt leverne.⁴⁰ I takt med att fler människor kom till städerna till följd av tidig industrialiserings- och urbaniseringsprocess kom prostitutionen att bli ett ökande problem i storstäderna.⁴¹ Statsmakterna betraktade utvecklingen som alarmerande och skadlig för både sexualmoralen och samhället i stort.⁴²

Prostitutionens geografiska placering förändrades mellan 1700-talet och 1800-talet. Under 1700-talet var det främst gatuprostitution där kvinnor fann, eller blev funna, av köpare som de sedan kunde ta med sig hem, till en gränd eller till ett billigt hotell för akten. Det förekom vissa kaffehus där prostituerade kunde uppehålla sig i syfte att skapa kontakter eller köpare men de var inte anknutna till näringsverksamheten utan kunde gå vidare till andra hus

³⁶ Bergenheim (2005) s. 39 f.

³⁷ Bergenheim (2005) s. 41.

³⁸ Trolle Önnerfors (2001) s. 30.

³⁹ Vammen (1999) s. 90.

⁴⁰ Svanström (2006) s. 25.

⁴¹ Svanström (2006) s. 34.

⁴² Vammen (1999) s. 88.

eller ut på gatan. Listor har funnits, förda av stadens polismyndighet, innehållande namn på kända prostituerade kvinnor och kopplare. Det finns inga adresser angivna utan bara namn, de prostituerade var inte att bli funna på en specifik plats.⁴³ Horbaler, som de kallades i folkmun, anordnades även där lite högre ansedda prostituerade deltog. Balerna organiserades för högt uppsatta män och de publika damerna ansågs som en del av uppgörelsen för männens underhållning under kvällen.⁴⁴ Under 1800-talet ändrades synen på hemmet, det blev en tydligare gränsdragning mellan arbete och fritid, mellan privat och offentligt varför prostitutionen avskärmades mer geografiskt till kafehus eller särskilda bordeller. Gatuprostitutionen fortsatte men genom myndigheternas ökade bevakning och kontroll kunde inte kvinnorna längre bedriva sin verksamhet lika fritt. De behövde följa både reglementering och myndigheternas övervakning.⁴⁵

Mot slutet av 1700-talet och i början av 1800-talet ökade antalet smittade av veneriska sjukdomar⁴⁶, något som statsmakterna blev oroad av och ville bekämpa som ett samhällsproblem.⁴⁷ Speciellt sjukdomen syfilis var problematisk eftersom den kunde få dödligt utfall och saknade botemedel. Att sjukdomarna smittades genom samlag var läkarna eniga om men det rådde oenighet kring ifall människor även kunde smittas på andra sätt, som att äta dålig mat och leva i en smutsig miljö, genom att ta på föremål använda av en sjuk person eller genom att sova bredvid en som bar sjukdomen.⁴⁸ Under de första decennierna av 1800-talet var över hälften av de som var inlagda på sjukhusinrättning även smittade av någon könssjukdom.⁴⁹ Som lösning infördes en lag som syftade till att få smittspridningen under kontroll, det så kallade cirkuläret⁵⁰ från år 1812. Lagen gällde bara vissa personer men omfattade uteslutande arbetarklassen. Den riktade in sig på personer som inte var stadigvarande boende och med tiden kom den att mest tillämpas på kvinnor, främst pigor, som sålde varor på marknader eller torg. Lagen stadgade att alla inbegripna skulle kunna visa upp ett läkarbetyg som skulle styrka deras friskhet från könssjukdomar. I realiteten blev lagen ett första steg mot statsmaktens kontroll av kvinnor och kom senare att ligga till grund för reglementeringslagen för prostituerade.⁵¹ Tankesättet att män smittades och kvinnor smittade utgjorde starten för de prostituerade kvinnornas besiktning och övervakning.⁵²

⁴³ Lennartsson (2019) s. 123.

⁴⁴ Lennartsson (2019) s. 116 ff.

⁴⁵ Lennartsson (2019) s. 127 ff.

⁴⁶ En äldre medicinsk term för sexuellt överförbara sjukdomar, se Nationalencyklopedin, venerisk. <<http://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/venerisk>> (besökt 2022-10-26).

⁴⁷ Lundquist (1982) s. 39.

⁴⁸ Svanström (2006) s. 39.

⁴⁹ Lennartsson (2019) s. 219.

⁵⁰ Kungl. Cirkuläret den 10 juni 1812 till samtliga landshövdingar, angående åtgärder till förekommande af veneriska smittans spridande.

⁵¹ Svanström (2006) s. 39.

⁵² Lennartsson (2019) s. 219.

2.2 Prostitutionslagstiftning före år 1850

Genom historien har prostitution varit en kriminell handling trots att det saknade egen brottsrubricering. Allt utomäktenskapligt sex, vilket inkluderade sexhandel, var olagligt och straffsanktionerat. Redan i Sveriges första landskapslagar från 1200 till 1300-talet stadgades dråprätt vid otrohet. Om en make fann sin fru i säng med en annan man fick han omedelbart döda dem. Om han däremot inte agerade direkt skulle dråprätten omvandlas till penningböter från gärningsmannen, alltså kvinnans älskare. Kvinnan förlorade genom akten också sin makes morgongåva, något som i praktiken innebar att hon förlorade sin änkepension.⁵³

De prostituerade kvinnorna omfattades inte bara av lagar om hor, lägersmål eller lönskaläge utan även av olika former av lösdriverilagstiftning. Personer som under medeltiden saknade arbete mötte stor misstro hos övriga befolkningen. De så kallade landstrykarna underkastades olika typer av tvångsåtgärder i syfte att avskräcka dem och få dem att lämna staden eller ta ett arbete. I Birger Magnussons stadga från år 1303 ålades landsdrivare att inom särskild tid anskaffa arbete, annars riskerade de att utsättas för spöslitning och öronens avskärande. De kvinnor som prostituerade sig omfattades av lagen eftersom de saknade hederligt arbete.⁵⁴

När kung Karl den IX stadfäste 1608 års appendix till landslagen skärptes lagen kring hor. Det som tidigare var straffbelagt med böter ändrades till dödsstraff. 1608 års lag om hor löd som följer:

den som hor bedriver med någon mans hustru, den skall döden dö, både horkarlen och horkonan, därför att han med sin nästas hustru hor bedrivet haver.⁵⁵

År 1653 antogs drottning Kristinas straffordning och dödsstraffet för enkelt hor ersattes med böter. Lagändringen byggde på praxis från hovrätterna som jämt omvandlade dödsdomen till penningstraff. Efter lagändringen stadgades att den gifta av gärningsmännen skulle böta 80 daler och den ogifta 40 daler. Om någon saknade medel att betala boten skulle han eller hon avtjäna straffet genom spöslitning eller gatlopp. Vid upprepat horsbrott skulle bötessumman först dubblas, sedan vid återupprepning tredubblas och följas av utvisning från staden i sex år. Om parterna greps för hor en fjärde gång skulle dödsstraff aktualiseras.⁵⁶

⁵³ Se Äldre Västgötalagen om mandrån 11 § (Häthén och Nilsén (2004) s. 13) & Magnus Erikssons stadslag kap. X.

⁵⁴ SOU 1949:4 s. 35 f.

⁵⁵ 1608 års appendix till landslagen, kap 4 om hor, frändsamjospjäld och mökränkning (Häthén och Nilsén (2004) s. 56).

⁵⁶ 1653 års straffordning (Häthén och Nilsén (2004) s. 86).

I takt med att de medeltida landskapslagarna ansågs obsoleta började arbetet för en ny heltäckande lagbok som skulle gälla i hela riket. Slutprodukten blev 1734 års lagbok, vilken bestod av en blandning av den mosaiska rätten, den medeltida inhemska lagen, den romerska rätten samt även vissa nyare naturrättsliga inslag. Lagboken var egentligen inte särskilt revolutionerande i sitt innehåll då den främst lagstodade redan etablerad praxis och sedvana men den fick stort genomslag då den gällde i hela riket.⁵⁷

Även i 1734 års lag saknas reglering om kommersiell prostitution men i missgärningsbalken fanns bestämmelser om hor. Om båda parter var gifta med andra, så kallad dubbelt hor, eller som paragrafen lydte twefalt hor, var straffet döden.⁵⁸ Vid enfalt hor, då endast en av parterna var gift, var i stället straffet hög böter.⁵⁹ Sexualmoralen förkastade utomäktenskapligt sex men om båda parter var ogifta, så kallat lägersmål, och mannen utlovade äktenskapslöfte skulle det anses som en förmildrande omständighet i brottet. Då skulle straffet bli pliktball och böter. Mannen förpliktigades att betala 10 daler och kvinnan 5 daler. Om brottet upprepades av parterna skulle boten dubblas.⁶⁰

Trots att prostitution inte nämns i 1734 års lagbok så fanns det bestämmelser om koppleri och skörlevnad. Enligt lagen skulle den som höll ”sådana hus och samkväm där otukt och lösaktighet drives”⁶¹ tillsammans med kvinnor som ”i sådana hus låta sig till skörlevnad bruka”⁶² straffas med kåken, som var stadens skampåle, i tre dagar. Efter att ha varit fastkedjad och till allmän beskådan för brott skulle den dömda bli hudstruken av bödeln. Innebörden av hudstrykning var att bödeln piskade den dömda till huden föll av. Detta skulle följas av tre års straffarbete.⁶³

Efter att 1812 års cirkulär etablerats och myndigheterna kunnat övervaka särskilda grupper i samhället, genom sundhetsbevis och läkarbesök, lades ett ännu större fokus på statens skyldighet att förhindra smittspridning av könsjukdomar. Eftersom smittspridningen inte avtog till följd av cirkuläret inkom flera förslag om strängare åtgärder mot speciellt ”lösa” kvinnor. År 1846 lade den dåvarande kurhusdirektören fram ett förslag till stadsnämnden om hårdare kontrollåtgärder. Han menade att de ”lösa” kvinnorna som saknade arbete eller stadigvarande boende och ansågs leva ”sysslolöst och

⁵⁷ Bergenheim (2005) s. 36.

⁵⁸ 1734 års lag, missgärningsbalken Kap LVI om twefalt hor 1–2 §§ (Häthén och Nilsén (2004) s. 137).

⁵⁹ 1734 års lag, missgärningsbalken Kap LV om enfalt hor 1 § (Häthén och Nilsén (2004) s. 137).

⁶⁰ Lennartsson (2019) s. 56; 1734 års lag, missgärningsbalken kap LIII och Kap LIV 1–4 §§ (Häthén och Nilsén (2004) s. 137).

⁶¹ 1734 års lag, Missgärningsbalken kap. LVII om koppleri och skiörlefnad 1–2 §§ Häthén och Nilsén (2004) s. 137 f).

⁶² 1734 års lag, missgärningsbalken kap. LVII om koppleri och skiörlefnad 1–2 §§ (Häthén och Nilsén (2004) s. 137 f).

⁶³ Lennartsson (2019) s. 58; 1734 års lag, missgärningsbalken kap. LVII om koppleri och skiörlefnad 1 § (Häthén och Nilsén (2004) s. 137 f).

kringdrifande” skulle registreras på stadslistor samt genomgå besiktning för venerisk smitta en gång i veckan. Inkluderade av förslaget var även kvinnor ”som försjällförvållad venerisk sjukdom blifvit efter anmälan om kringspridd smitta, af polisen remitterade till kurhuset”. I praktiken innebar detta att de som omfattades av reglementeringen var arbetslösa, ogifta kvinnor tillsammans med de som arbetade på stadens inofficiella bordeller, som fick skylla sig själva för sin sjukdom.⁶⁴

Förslaget gick igenom och infördes år 1847. Det infördes två besiktningsbyråer i Gamla stan med uppgift att undersöka ditkomna kvinnor och register upprättades över vilka kvinnor som veckovis skulle besiktigas.⁶⁵

Trots att det saknades både tvångsåtgärder och ordningsregler innebar bestämmelsen att Sverige infört ett reglementeringssystem.⁶⁶ Sveriges första omfattande reglementeringssystem fick vara i kraft i 12 år innan det skulle komma att revideras och utökas.⁶⁷

⁶⁴ SOU 1981:71 s. 38 f.

⁶⁵ Svanström (2006) s. 59; Lundquist (1982) s. 68 f.

⁶⁶ SOU 1981:71 s. 38 f.

⁶⁷ Svanström (2006) s. 60.

3 Reglementeringens tid

3.1 Drivkraften bakom reglementeringen

Det officiella målet med reglementeringssystemet var att bekämpa de venereiska sjukdomarna i samhället. Därtill föll det lite mer inofficiella syftet att förbättra moral och sedlighet i samhället. Eftersom de prostituerade kvinnorna var utpekade som spridarna av könssjukdomarna låg fokus på att kontrollera dem, för att på så sätt minska sjukdomsspridning och öka moralen.⁶⁸ Det fanns en övertygelse i samhället om att prostituerade inte sålde sig själva på grund av fattigdom, utan till följd av lättja och ett okontrollerat njutningsbegär.⁶⁹ Detta ledde till att myndigheterna kände sig nödgade att agera mot dem genom sanktioner och övervakning, för samhällets bästa. Att de skulle ”föra ett tyst leferne” och anmäla sig för besiktning ansågs som en nödvändighet.⁷⁰

Den egentliga debatten om behovet av en utvidgad reglering startade hos läkarna i Stockholm. De läkarna som arbetade med de smittade av könssjukdomar på kurhus drev frågan och låg bakom 1859 års reglementeringssystem. De var övertygade om att det var kvinnorna enbart som spred smittan.⁷¹ Männen var aldrig under luppen i ansvarsfrågan då de ansågs ha en sexualdrift som inte kunde kontrolleras, en så kallad ”ejekulationsdrift”. Läkarna bedömde mannens sexualdrift som mer naturlig och starkare än kvinnans. Prostitutionen sågs därför som en rationell och enkel lösning för männens medicinska problem. Mannen ansågs mer djurisk och att ignorera eller trycka ner sexualdriften skulle kunna leda till sjukdom.⁷² Kvinnor menades däremot inte ha någon direkt sexualitet. I stället trodde man att deras fysiska och psykiska mer sköra konstitution fick bäst utlopp i att vara en moder snarare än via sex.⁷³

Från 1850-talet och framåt blev det vanligare med olika räddningshem där de ”fallna” kvinnorna skulle räddas av de ”ofallna”. Målet var att de ofta djupt religiösa, gifta och borgerliga kvinnorna skulle återföra de prostituerade kvinnorna till ett sedligt och osyndigt liv. Det fanns en utbredd rädsla hos de ”rena” kvinnorna att de kunde smittas av de ”orena” men genom deras starka gudstro skulle de skyddas. Det var en tydlig skiljelinje mellan kvinnorna. Trots att viss solidaritet kunde utrönas så karaktäriserades räddningshemmen av disciplin och religionsutövning. Idealet var att den prostituerade skulle sluta sälja sig, finna Gud och återanpassas in i samhället via ett ärligt arbete.

⁶⁸ Jansdotter och Svanström (2007) s. 13 f.

⁶⁹ Svanström (2006) s. 83.

⁷⁰ Svanström (2006) s. 83.

⁷¹ Lundquist (1982) s. 71 f.

⁷² Svanström (2006) s. 168.

⁷³ Svanström (2006) s. 168.

För att underlätta detta fick kvinnorna på hemmen lära sig göra olika sysslor som kunde vara till nytta vid arbetsökande.⁷⁴

Den uppdelning som skedde på räddningshem och kurhus mellan de fallna och ofallna kvinnorna skedde överallt i samhället och låg även till grund för regleringssystemens införande. Det ansågs vara av vikt att skilja ut de fallna för att de inte i skuggan skulle kunna demoralisera och synda. Ordningsregler låg för handen som ett verktyg att hindra de prostituerade att synas och influera de rena i samhället.⁷⁵ Nästan alla de reglementerade kvinnorna var bosatta i Gamla stan i Stockholm, där de även sålde sina tjänster och hittade köpare. Från år 1860 infördes ett förbud för dem att bosätta sig i Gamla stan tillsammans med ett förbud för att vistas på vissa gator. Tanken bakom att tvinga in de offentliga kvinnorna i skuggan kom från samma drivkraft om kategorisering och urskiljning av de fallna som låg bakom reglementeringssystemet.⁷⁶ Under den här tidsperioden eftersträvades ett särskiljande av det offentliga och det privata, det rena och det smutsiga, förnuftet och emotion eller intuition, fritid och arbete. En beblandning var inte önskvärd och reglementeringen speglar denna samhällssyn som ett typexempel.⁷⁷

Ytterligare en aspekt som är viktig i sammanhanget var att ogifta kvinnor stod under faderns förmyndarskap. Först år 1858 kunde en ogift kvinna, genom anhållande därom vid domstol, bli myndigförklarad. År 1863 infördes en lag som medförde att alla kvinnor blev myndiga vid 25 års ålder, men om de gifte sig hamnade de i stället under sin mans förmyndarskap. Om hon däremot blev änka så återfick hon sin myndighet. Det skulle dröja fram till år 1921 innan alla kvinnor, oavsett civilstatus, blev myndiga.⁷⁸

3.2 1859 års reglementeringssystem

Att reglementeringssystemet infördes i Stockholm och Sverige var inget banbrytande eller unikt. I mitten av 1800-talet var systemet redan implementerat i flera andra europeiska länder och den franska modellen agerade förebild. De hade statliga bordeller där de prostituerade arbetade, besiktigades och kontrollerades. Kvinnorna som var prostituerade var bundna av strikta tvångs- och ordningsregler vilket möjliggjorde för staten att styra och övervaka samhällets otukt.⁷⁹

I Sverige, efter införandet av 1847 års reglemente, följde några år där dess implementering verkade lovande. Antalet remisser till kurhus och antalet nysmittade med venerisk sjukdom minskade kommande åren. Kurvans

⁷⁴ Svanström (2006) s. 112.

⁷⁵ Svanström (2006) s. 112 & 136 ff.

⁷⁶ Svanström (2006) s. 151 & 136 ff.

⁷⁷ Lennartsson (2019) s. 31.

⁷⁸ Svanström (2006) s. 26 f.

⁷⁹ Svanström (2006) s. 77 ff; Lundquist (1982) s. 69 f.

nedåtgående riktning vände däremot snart uppåt igen och systemets ineffektivitet lyftes som dess orsak. Det behövdes strängare ordningsregler och bättre samarbete mellan de medicinska och de polisiära auktoriteterna för att tygla prostitutionen och dess samhällsfaror. Situationen medförde att Svenska Läkaresällskapet år 1855 lämnade förslag om åtgärder till Överståthållarämbetet. Ärendet vidarebehandlades av Stockholms polismyndighet och år 1858 lämnades en memorial över till Överståthållarämbetet. Memorialen framhöll vikten av en effektivisering och utveckling av besiktningsystemet. Överståthållarämbetet beslöt den 15 april år 1859 att en besiktningsbyrå, under samverkan av både polis och läkare, skulle inrättas. Därutöver utfärdades ett särskilt prostitutionsreglemente med titeln ”Stadgar och föreskrifter till förekommande af den veneriska smittans utbredande i hufudstaden”. Genom dessa handlingar var 1859 års reglementeringssystem infört i Stockholm.⁸⁰

1 §: Hvar och en qvinna, som låter sig till skörlefnad bruka, vare skyldig, att minst en gång i veckan å den dag och tid som vid påföljd, som framledes stadgas, underkasta sig medicinsk sundhetsbesigtning, dertill hon i händelse af underlåtenhet att sig sjelfmant anmäla, af överståthållare-embetet för polisärenden förständigas, sedan hon, vid föregången undersökning, blifvit om skörlefnad funnen.⁸¹

5 §: Underlåter qvinna att ställa sig tillefterrättelse ofanberörda föreskrifter, af hvilka ett tryckt exemplar, hvarå hennes namn och ålder kommer att antecknas, skall henne vid inskrifningen tillställas och efter af föreståndaren vid besiktningsbyrån gjord erinran icke låter sig rätta, skall hon utom böter efter lag, der sådana finnas stadgade, i poliskammaren varnas och vid förnyad förseelse genom lämpliga viten till iakttagelse af skick och ordning hållas. Beträdes hon det oaktadt med förseelse, varde hon i enlighet med de i Kongl. Förordningen om försvarslöshet och fattigvården i riket meddelade stadganden behandlad och dömd till arbete å allmänt arbetshus eller spinnhus från två månader till ett år.⁸²

Reglementets första paragraf definierade vilka kvinnor som skulle omfattas och registreras ”hvar och en qvinna, som låter sig till skörlefnad bruka”.⁸³ Härutöver omfattades de som redan fanns registrerade under kategorierna ”lösa” eller ”liderliga” kvinnor. De liderliga kvinnorna åsyftade de som ansågs inneha en otyglad könsdrift och förde ett otuktigt levnadssätt. Dessa behövde kontrolleras i syfte att tygla deras sexualitet. De lösa kvinnorna saknade fast bostad och arbete. De utgjorde lösdrivare och försörjde sig genom otukt. Dessa kvinnor behövde kontrolleras då de ansågs vara i riskzonen för

⁸⁰ SOU 1918:4 s. 346 f; Lundquist (1982) s. 70 f.

⁸¹ Lundquist (1982) s. 71.

⁸² Lundquist (1982) s. 71.

⁸³ Svanström (2006) s. 80.

dem som kunde tänkas prostituera sig för att försörja sig själva. 1859 års reglemente innehöll alltså aldrig ordet prostituerad eller något krav på att kvinnorna på heltid skulle sälja sina kroppar för pengar.⁸⁴

De stora skillnaderna mellan 1847 års system och 1859 års system var omfattningen av kontroll. Tidigare hade det främst varit de medicinska undersökningarna som låg i fokus, men efter lagändringen utvidgades detta med regler kring var inbegripna kvinnor fick vistas, hur de fick uppträda i staden och hur de fick se ut. Detta definierades i ordningsparagrafen som var näst intill identisk i alla länder som använde ett reglementeringssystem. Bestämmelserna innefattade att kvinnorna skulle leva ”tyst och stilla”, de fick inte anropa passerande män från sina fönster eller ”vid antändt ljus visa sig i fönstren”⁸⁵. Under tiden var det vanligt att fönster med speciella och färggranna gardiner utgjorde en indikation för att sexuella tjänster erbjöds, varför dessa enligt reglementet skulle täckas av jalusier, luckor eller rullgardiner. När kvinnorna var ute på stan var de tvungna att klä sig på ett sätt som inte drog till sig uppmärksamhet. Kvinnorna fick inte gå i grupp eller gå fram och tillbaka på samma gata. De fick inte heller uppehålla sig på gator och torg utan giltiga skäl. Kvinnorna skulle helt enkelt inte synas, höras eller märkas av.⁸⁶

I reglementets femte paragraf stadgades att den kvinna som inte följde reglerna skulle betala böter och varnas. Varning kunde utdömas två gånger men vid en tredje förseelse skulle kvinnan i enlighet med lösdriverilagstiftningen dömas till ”arbete å allmänt arbetshus eller spinnhus från två månader till ett år”.⁸⁷ Laginförandet innebar i praktiken viss paradox eftersom redan rådande lagstiftning förbjöd all utomäktenskaplig sexuell förbindelse, något som avkriminaliserades först år 1864.⁸⁸ Reglementeringssystemet tillät därmed kvinnor att sälja sina kroppar, under förutsättning att de agerade inom myndigheternas satta ramar. Systemets kontradiktion syntes även eftersom reglementeringen tillät kvinnor arbeta som prostituerade trots att gällande lösdriverilagstiftning definierade dem som försvararlösa. Konsekvensen av systeminförandet blev att kvinnor som prostituerade sig hamnade i ett sorts lagligt vakuum. Vakuumet försvann direkt om kvinnorna inte följde reglerna och då applicerades straffsanktionerna för samma handlingar som legitimerades inuti nämnda vakuum.⁸⁹

Det fanns fyra olika sätt för en prostituerad kvinna att lämna livet som ”offentlig”. Helst skulle hon ”öfvergifva sin lastfulla lefvnad och återgå till en anständig och ärbar wandel”⁹⁰. Innebörden var att om hon skaffade ett

⁸⁴ Svanström (2006) s. 80.

⁸⁵ Svanström (2006) s. 81.

⁸⁶ Svanström (2006) s. 80 ff.

⁸⁷ SFS 1846:14 & SFS 1853:36.

⁸⁸ 1734 års lag, Missgärningsbalken Kap LIII, LV & LVI (Häthén och Nilsén (2004) s. 137 f).

⁸⁹ Svanström (2006) s. 84.

⁹⁰ Svanström (2006) s. 85.

försvarligt arbete där en framtida arbetsgivare kunde styrka hennes tjänst skulle hon tas bort från listorna över lösa kvinnor i staden och slippa ordningsreglerna som följde. Ett annat sätt att slippa reglementeringen var att en förälder eller målsman åtog sig ansvaret att försörja kvinnan, eftersom detta gav laga försvar. Ett tredje alternativ inbegrep äktenskap, något som fick direkt följd att hon hamnade under mannens ansvar. Alla ovanstående alternativ innebar i praktiken att kvinnan hamnade under någons ansvar. Kravet för att lämna som offentlig kvinna var att bli privat kvinna, där självbestämmanderätten lämnades över till en annan part. Det stod för kvinnan mellan att ha staten som ansvarande part eller en målsman. Hon själv ansågs inte tillräcklig som intygande part. Ett sätt för henne att inte hamna under någon annans makt var att lämna staden men detta medförde inte att problemen försvann. Om hon återvände kunde hon ställas inför rätta ändå.⁹¹

3.3 De straffrättsliga bestämmelserna i 1864 års strafflag

1734 års lag ersattes genom införandet av 1864 års strafflag.⁹² I kapitel 17 stadgades äktenskapsbrotten, vari 1 § sanktionerade enkelt hor med fängelse i högst sex månader eller böter för den gifte parten och böter för den ogifte. I 2 § samma kapitel fastställdes dubbelt hor vilket skulle bestraffas med fängelse från sex månader till två år för båda parter.⁹³

Det tidigare brott som rubricerades som lönskaläge avkriminaliserades genom införandet av 1864 års lag. Undantaget från denna bestämmelse var prostitutionen som genom 1859 års reglemente ändå betraktades som kriminellt. Utomäktenskapligt sex ansågs annars enbart som brottsligt om följden blivit en graviditet där mannen inte betalade underhåll. Fokus låg på mannens bristande ekonomiska bidrag snarare än den sexuella handlingen, trots att brottet låg under kapitlet om sedlighetsbrott. Straffet för mannen som inte fullgjorde sin försörjningsplikt var då böter.⁹⁴

I 18 kapitlet 11 § fastställdes straffarbete från sex månader till fyra år för den som ”främjar någon otuktig levnad genom koppleri, eller håller sådant hus, där otukt drives”. Även den kvinna som ”i dylikt hus låter bruka sig till skörlevnad” skulle i enlighet med samma paragraf dömas till fängelse i max sex månader eller straffarbete i upp till två år.⁹⁵

3.4 Reglementeringssystemet utökas

⁹¹ Svanström (2006) s. 85 f.

⁹² SFS 1864:11 s.101.

⁹³ 1864 års strafflag, 17 kap. Om äktenskapsbrott (Häthén och Nilsén (2004) s. 297).

⁹⁴ 1864 års strafflag, 18 kap. Om sedlighetsbrott (Häthén och Nilsén (2004) s. 297).

⁹⁵ 1864 års strafflag, 18 kap 11 § (Häthén och Nilsén (2004) s. 298).

3.4.1 Drivkraft bakom utvidgningen av systemet

Läkarkåren hade varit den yrkesgrupp som både drev reglementeringsfrågan och ansvarade för systemets genomförande och upprätthållande. Detta ändrades vid 1875 års utvidgning då poliskåren i stället blev den myndighet som i och med de omfattande ordningsstadgorna övertog ansvaret över reglementeringen.⁹⁶ Poliserna lade stora resurser på att hitta kvinnor som skulle in i systemet. Urskiljningen mellan de respektabla och de osedliga önskades bli starkare vilket låg till grund för de omfattande och inskränkande regler som skulle införas.⁹⁷ Att kontrollera de offentliga kvinnorna ansågs som ett lågt pris att betala för att skydda samhället mot den fara som prostitutionen utgjorde. Samhällets bästa prioriterades högre än de prostituerade kvinnornas rätt till frihet.⁹⁸

När utvidgningen skedde var systemet redan implementerat och accepterat i samhället. Ändringarna väckte inte mycket diskussion utan etablerade en praxis i lag. Det nya systemet var tydligare, mer omfattande och visade på en drivkraft där större sanktioner och inskränkningar mot de prostituerade var både önskvärda och självklara.⁹⁹

Det kan konstateras en förskjutning i lagens syfte mellan 1859 och 1875 års reglemente. Det främsta målet var inte längre att få könssjukdomarnas smitta under kontroll utan i stället att få kontroll över de prostituerade kvinnorna.¹⁰⁰ Drivkraften för utvidgningen skiftade till att fokusera på att dölja och osynliggöra de prostituerade snarare än att stoppa eller begränsa dem. Kvinnorna var accepterade som ett nödvändigt ont i samhället. De, som fenomen, var däremot tvungna att gömmas undan för att inte demoralisera hela samhället.¹⁰¹ Denna utveckling speglas även av skiftet av ansvarstagarna och de som drev frågan hårdast, från läkarna till polisen.¹⁰²

Verktygen, som ansågs nödvändiga för att än mer dölja samhällets baksida, innebar än striktare begränsning av rörelsefriheten och regler kring leverne. Målet reflekterade det samhällssträvande som skedde under tiden där hela städer var under omvandling till följd av urbanisering och industrialisering. Att osynliggöra, utan att förbjuda, de prostituerade var ett naturligt steg i både en estetisk och sanitär riktning för tiden.¹⁰³

Inför veckans besiktningar samlades en publik för att bevittna kvinnornas ankomst och inträde till byrån. Det blev som ett spektakel där människor ropade

⁹⁶ Jansdotter och Svanström (2007) s. 15.

⁹⁷ Svanström (2006) s. 140.

⁹⁸ Svanström (2006) s. 195.

⁹⁹ Lennartsson (2001) s. 62 ff.

¹⁰⁰ Lennartsson (2007) s. 99.

¹⁰¹ Lennartsson (2001) s. 60.

¹⁰² Jansdotter och Svanström (2007) s. 15.

¹⁰³ Lennartsson (2001) s. 64.

på dem, spottade eller tingade dem. Att se kvinnor gå till byrån blev som ett nöje för befolkningen.¹⁰⁴ Inför utvidgningen av lagen lades vikt på att organisera spektaklet med konstaplar som skulle vara behjälpliga och styrande på plats. Särskilt fokus låg på att få män att inte stanna och söka uppmärksamhet av kvinnorna.¹⁰⁵ Att kvinnan blev förnedrad både utanför byrån och innanför med noggrann undersökning av genitalierna lades inte vikt vid. Hon skulle fortfarande gå dit, bli undersökt och få ett friskhetsintyg i handen alternativt vid smitta bli eskorterad av en polisman till kurhus.¹⁰⁶

Lagen skulle bli en ren polislag där lagöverträdelser inte skulle hamna i domstol utan avgöras exklusivt av polismyndigheten. Detta faktum visade även på polismyndighetens driv om ansvar i reglementeringen och dess upprätthållande inför 1875 års system. Att polismyndigheten avgjorde i skuldfråga och i straffmätning lade grunden för godtycklighet och maktmissbruk inom lagtillämpningen. Polisen skulle patrullera dag och natt med det största fokuset på att hitta kvinnor som ännu inte var reglementerade. Dessa konstaterades som den allra farligaste sortens kvinna eftersom hon kunde maskera både klasstillhörighet och en respektabel karaktär. Polisen skulle komma att söka efter den maskerade kvinnan med alla medel, inklusive brottsprovokation, i syfte att osynliggöra den prostituerade kvinnan. Polisen framförde att kvinnan annars kunde lura samhället genom att framstå hedervärd.¹⁰⁷

3.4.2 1875 års reglementeringssystem

År 1874 skedde en omorganisering av besiktningsbyrån vilket medförde att den underställdes Stockholms sundhetsnämnd i stället för kurhusdirektion.¹⁰⁸ Det utfärdades även nya föreskrifter som utöver de redan rådande skulle implementeras och appliceras på de prostituerade kvinnorna.¹⁰⁹

De nya föreskrifterna bestod av 5 artiklar och 12 paragrafer.¹¹⁰ I tidigare reglemente saknades definition för den prostituerade kvinnan, något som förts in i 1875 års reglemente. Enligt 2 artikeln 2 § följde definitionen ”såsom prostituerad anses hvar och en kvinna, som bevisligen idkar skörlefnad såsom yrke.”¹¹¹

Det nya reglementet innehöll också tydligare instruktioner för vad som skulle registreras vid kvinnans besiktning: deras fullständiga namn inklusive

¹⁰⁴ Svanström (2006) s. 95.

¹⁰⁵ Lennartsson (2007) s. 74.

¹⁰⁶ Lennartsson (2007) s. 73.

¹⁰⁷ Lennartsson (2001) s. 204.

¹⁰⁸ Lundquist (1982) s. 71.

¹⁰⁹ 1875 års reglemente, 'Föreskrifter, rörande uppsikten öfver prostituerade kvinnor i hufvudstaden, af öfverståthållarämbetet meddelade den 2 juni 1875' <https://stockholmskallan.stockholm.se/ContentFiles/SSA/Biblioteket/121_20_71_Foreskrifter.pdf> (besökt 2022-12-15). Vidare hänvisas till som 1875 års reglemente.

¹¹⁰ 1875 års reglemente.

¹¹¹ 1875 års reglemente, 2 art. 2 §.

möjliga alias på gatan, hennes utseende, ålder, vart hon bodde, vart hon var född, vilka hennes föräldrar var, tidigare sysselsättning innan prostitutionen startade och slutligen ”öfvriga lefnadsförhållanden” samt orsaker som fått henne att börja sälja sin kropp.¹¹² Föreskrifterna ålade även kvinnan att lämna in sitt prästbevis till byrån.¹¹³ Prästbeviset utgjorde kvinnans identitetshandling varför det blev svårare för kvinnan att söka arbete eller bostad på annan ort. Följden blev att färre kvinnor kunde lämna prostitutionen och det reglementerade livet samt ett för varje år ökande antal registrerade kvinnor i systemet.¹¹⁴

I reglementets 3 artikel 6 § stadgades ordningsregler. Tidigare reglementes regler utökades med några nya som att kvinnor aldrig fick vistas utomhus efter klockan 23, var tvungna att uppsöka läkare direkt vid misstänkt smitta och utöver det låta besiktiga sig minst två gånger i veckan. Det infördes även mer restriktiva regler kring vart kvinnorna inte fick vistas: restaurationslokaler, värdshus och kaféer till exempel. De prostituerade var även tvungna att anmäla och inhämta tillåtelse av polis för att få lämna staden eller flytta. Vid återkomst till staden krävdes en särskild besiktning. En ordningsregel innehöll även ett förbud mot att ta emot besök av barn i den så kallade ”gosseåldern”.¹¹⁵

Gällande straff skulle kvinnan dömas i enlighet med förordningarna om försvarslöshet, likt tidigare, vilket gick att utläsas ur reglementets 4 artikel 7 §. Regelbrott skulle följas av straffarbete från tre månader till ett år.¹¹⁶

För kvinnan som ville lämna systemet stadgade 4 artikel 8 §, likt tidigare reglemente, att hon genom ärlig vandel med intyg av arbetsgivare kunde bevisa att hon slutat. Hon behövde bevis för laga försvar, antingen genom arbetsintyg eller genom att en förälder eller annan målsman styrkte hennes försörjning.¹¹⁷

Föreskrifterna innehöll även tydligare förhållningsregler och instruktioner för läkare och poliser. Det fokus låg främst på att hitta de skörlevande kvinnorna och få dem till besiktning samt in i systemet.¹¹⁸

3.5 År 1885 och en ny lösdrivarlag

Reglementeringssystemen vilade rättsligt på stadgorna om försvarslöshet från år 1846 och år 1853.¹¹⁹ Fokus för dessa förordningar var brist på laga försvar,

¹¹² 1875 års regemente, 2 art. 4 §.

¹¹³ 1875 års regemente, 2 art. 4 §.

¹¹⁴ Svanström (2006) s. 140.

¹¹⁵ 1875 års regemente 3 art. 6 §.

¹¹⁶ 1875 års regemente 4 art. 7 §;

¹¹⁷ 1875 års regemente 4. art. 8 §.

¹¹⁸ 1875 års regemente 5 art. 9–12 §§.

¹¹⁹ SFS 1846:14 & SFS 1853:36.

alltså brist på ärlig försörjning, vilket medförde att de prostituerade kvinnorna omfattades. Försvarslöshetslagstiftningarna kritiserades från flera håll. Industrialiseringen var i full effekt vilket följdes av massinflyttning till städerna i hopp om arbete. Ståndssamhället gav vika till följd av urbanisering och utvidgad näringsfrihet¹²⁰ och det modernare samhället växte fram.¹²¹ Tiden innefattade också en ökning av så kallade försvarslösa personer som levde i fattigdom och nöd, vilka i enlighet med lagen omhändertogs för straffarbete.¹²² Lagstiftningen tillät en godtycklig tillämpning och dess tvångsmedel utnyttjades i en accelererande takt. Kritiken handlade mycket om att lagen stod i strid med tidens liberala tankegångar om fri konkurrens och arbetarrörelsens anspråk på möjligheten till ekonomisk trygghet oavsett samhällstillhörighet.¹²³ Lagen byggde på en negativ syn på arbetslöshet och fattigdom, något som skiljde sig från den nyare samhällssynen som genom socialpolitik förespråkade olika hjälpåtgärder.¹²⁴

Den nya lagen angående lösdrivares behandling den 12 juni 1885 implementerades och utgjorde rättsligt underlag för reglementeringssystemet. Lagen syftade till att förebygga brottslighet och annan asocialitet. De som omfattades av lagen var enligt 1 §:¹²⁵

Hvar, som sysslolös stryker omkring från ort till annan utan medel till sitt uppehälle, må, där ej omständigheterna ådagalägga, att han söker arbete, behandlas såsom lösdrivare på sätt i denna lag sägs. Till enahanda behandling vare ock den förfallen, hvilken eljest, utan att äga medel till sitt uppehälle, underlåter att efter förmåga söka ärligen försörja sig och tillika förer ett sådant lefnadssätt, att våda, däraf uppstår för allmän säkerhet, ordning eller sedlighet.

Lagen delade alltså upp lösdrivare i två grupper: de som förflyttade sig mellan olika platser och letade, eller undvek, arbete, och de som ansågs vara samhällsfarliga ur ett säkerhets-, ordnings- eller sedlighetsperspektiv. De prostituerade kvinnorna tillhörde den andra gruppen.¹²⁶

Det gamla kravet på laga försvar försvann i och med implementeringen av den nya lagen. Detta motiverades genom att det utgjorde ”en kvarleva från dagar då den enskilda personlighetens rätt icke var erkänd och arbetet icke frigjort”¹²⁷. Kommittén ansåg det däremot fortfarande nödvändigt med en preventiv lagstiftning för att ”lättja, vanart och tiggeri” annars onekligen

¹²⁰ SFS 1864:11 s. 101.

¹²¹ SOU 1949:4 s. 41 ff.

¹²² SOU 1949:4 s. 43.

¹²³ SOU 1949:4 s. 43.

¹²⁴ SOU 1949:4 s. 43.

¹²⁵ SFS 1885:27 1 §. Vidare refererad till som lösdriverilagen.

¹²⁶ Svanström (2006) s. 138.

¹²⁷ SOU 1985:1 s. 30.

skulle leda till vidare brottslighet.¹²⁸ Det fanns därför kvar en viss anknytning till arbetslagstiftning i 1885 års lösdriverilag.¹²⁹

Påföljderna behandlades i 2–4 §§ av lösdriverilagen. Om en person, i detta fall en prostituerad kvinna som brutit mot reglementet, ertappades skulle hon ställas till förhör inför ortens kronofogde, länsman eller stadsfiskal. Om lösdriveri ansågs vara för handen skulle en varning utdelas och beslutet underställas konungens befallningshavande, länsstyrelsen, som i sin tur skulle granska fallet och avgöra om varningen var att döma grundad. Om så var fallet kungjordes kvinnans namn i register för hela Sveriges polismyndigheter. Om kvinnan inom en tvåårsperiod återigen togs för lösdriveri skulle hon häktas och dömas till tvångsarbete från 1 månad till och med 1 år. Om hon tidigare undergått tvångsarbete eller försvårande omständigheter ansågs föreligga skulle hon dömas till upp till 3 år. Om förmildrande orsaker konstateras vid ett andra gripande skulle i stället ännu en varning utställas.¹³⁰

Gällande de prostituerade kvinnorna utvecklade polisen en egen praxis där enskild eller muntlig varning utdelades i stället för en offentlig. Detta i syfte att bringa kvinnan in i reglementeringssystemet och följa dess regler. Om hon valde att inte underkasta sig reglementeringen tillämpades lösdriverilagen fullt ut med officiell varning som kungjordes och efterföljande tvåårsperiod.¹³¹

Lagen var gällande fram till år 1965 då den ersattes av lagen om samhällsfarlig asocialitet.¹³²

3.6 Reglementeringssystemet går mot sitt slut

3.6.1 Drivkrafter som föregick avskaffandet

År 1875 bildades den brittiska, kontinentala och allmänna Federationen för upphävandet av prostitutionen som en legitimerad eller tolererad institution i England. Tre år senare grundades en svensk gren av organisationen under namnet Federationen.¹³³ Federationens främsta mål var att avskaffa reglementeringen i Sverige, öka jämställdheten mellan könen i staten, kyrkan och hemmet samt få upp sedlighetsmoralen i samhället.¹³⁴ Det var i grunden en

¹²⁸ SOU 1982:61 s. 30.

¹²⁹ SFS 1885:27 1 §.

¹³⁰ Lösdriverilagen 2–4 §§; SOU 1918:4 s. 182 ff.

¹³¹ SOU 1949:4 s. 50.

¹³² SFS 1964:450.

¹³³ Lundquist (1982) s. 320 ff.

¹³⁴ Lundquist (1982) s. 320 ff.

kristlig sedlighetsförening som ville bekämpa allt som kunde väcka den så kallade köttsliga lustan såsom rusdrycker, matfrosseri, osedliga bilder och litteratur samt syndigt sexuell umgänge. Federationens kamp mot reglementet utgick från tre utgångspunkter: den rättsliga, den medicinska och den religiösa.

Avseende den rättsliga utgångspunkten argumenterade Federationen utifrån reglementets bristande lagstöd och dess godtyckliga polisförfarande som dömande makt. Federationens företrädare lyfte hur likhet inför lagen inte applicerades eftersom endast kvinnor omfattades. Lagen utgjorde en könslag som endast kriminaliserade kvinnans otukt och inte mannens, trots att de båda begick samma gärning.¹³⁵ Federationen anmärkte på hur kvinnor saknade de ekonomiska möjligheter som männen hade i samhället. De krävde högre löner, bättre utbildning, fler arbetsmöjligheter, lika myndighetsålder för könen och även äganderätt för gifta kvinnor.¹³⁶

Utifrån medicinsk synvinkel hävdade Federationen att reglementet var sanitärt verkningslöst. Könssjukdomar och dess smittspridning hade inte minskat, utan tvärtom ökat sedan lagen införts. De pekade även på att kvinnor kunde komma undan behandling genom att helt enkelt inte dyka upp på besiktningarna. Därtill menade de att de reglementerade inte var i närheten av alla som prostituerade sig varför smittan inte kunde anses kontrollerad från myndigheternas sida.¹³⁷

Den moraliska aspekten, som var särskilt viktig för organisationen, handlade om hur hela samhället demoraliserades då staten genom att legitimera reglementeringen även ansågs officiellt erkänna prostitution. Konsekvensen var enligt dem moralkränkande på statlig nivå vilket gav negativa konsekvenser för hela samhället i sin syn på lust, synd och sexualitet.¹³⁸ Något otidsenligt, som även mötte stor kritik, var Federationens ståndpunkt att båda könen skulle bejaka avhållsamhet innan äktenskap. De menade att även mannen kunde behärska sin sexualitet och krävde förändring i mannens förhållningsätt.¹³⁹

I en skrivelse till Överståthållarämbetet i maj 1880 begärde Federationen reglementets avskaffande och hänvisade till dess rättsliga, medicinska samt moraliska bristfällighet. Deras begäran avslogs efter att yttranden från förste stadsläkaren, hälsovårdsnämnden och Svenska Läkaresällskapet inhämtats och konstaterat att prostitutionen var ett nödvändigt ont som bäst hanterades genom kontroll och reglementering. Yttrandena menade att rådande reglemente var tidsenligt, humant genomfört och även internationellt

¹³⁵ Jansdotter och Svanström (2007) s. 92.

¹³⁶ Jansdotter och Svanström (2007) s. 82 ff; Lundquist (1982) s. 320 ff.

¹³⁷ Lundquist (1982) s. 323.

¹³⁸ Svanström (2006) s. 247.

¹³⁹ Jansdotter och Svanström (2007) s. 82 ff.

samstämmigt. Fokus behövde ligga på att begränsa prostitutionens smittsamma skadeverkningar och att detta låg i samhällets främsta intresse.¹⁴⁰

Följden av den första petitionen från Federationen ledde till att hela organisationen utsattes för hård kritik då de ansågs väldigt radikala, vilket i sin tur ledde till en stor minskning i medlemmar. Deras ståndpunkt ansågs för provocerande och deras association blev starkt negativ. Trots detta lämnades ytterligare en petition in till Kungl. Maj:t undertecknad av cirka 2500 kvinnor som krävde reglementets avskaffande. Även denna framställning blev utan verkan genom hänvisning till tidigare beslut i frågan.¹⁴¹ Organisationen ändrades i grunden och kom aldrig att vara så slagkraftig som under 1880-talet. Då stod de för solidaritet och kvinnoemancipation medan de vid sekelskiftet blivit mer renodlat kristna sedlighetskämpar. De tog en mer passiv roll och hade färre medlemmar men de utgjorde oavsett en drivkraft mot förändring och slutade aldrig proklamera reglementets avskaffande. De fortsatte även genomgående kräva självbehärskning av män vilket gick emot tidens medicinska övertygelse och samhällets sexualmoral.¹⁴²

Röster började höjas om att alla kvinnor och inte bara de som var reglementerade blev begränsade som konsekvens av systemet. Reglementet medförde en risk för alla kvinnor att, om de betedde sig på ett felaktigt sätt eller var på fel plats vid fel tid, bli tagna för prostituerade.¹⁴³ Vissa gator och platser blev så starkt förknippade med prostitution att de inte kunde beträdas för den som ville anses respektabel. Under perioden då kvinnor vunnit mark rättsligt genom utökade politiska och ekonomiska möjligheter blev hon samtidigt begränsad att ta plats i offentligheten utan att riskera sitt rykte.¹⁴⁴

Även poliskåren kritiserades mer och mer offentligt för deras övervåld och maktmissbruk. Polisen som var ansvarande myndighet för att kontrollera och motarbeta prostitution blev kända för att samarbeta med etablissemang, bordeller och organisationer. Konsekvensen blev att de både utnyttjade och underhöll systemet samtidigt som de tjänade pengar därav. Korruptionen och det nyckfulla beteendet ledde till kritik och ökade trycket på att utreda reglementeringens nytta i samhället.¹⁴⁵

I slutet av 1800-talet var sedlighetsdebatten högst aktuell och det diskuterades livligt om kyskhetskrav, prostitution och bristande moral. Somliga hävdade att sena äktenskap och kvinnors avhållsamhet var anledningen till att prostitutionen var ett nödvändigt ont, en rationell lösning för männen. Andra menade att tidigare giftermål och preventivmedel var lösningen för att kunna undvika prostitutionen. Stockholmsäktenskap hade blivit vanliga i

¹⁴⁰ Lundquist (1982) s. 324.

¹⁴¹ Lundquist (1982) s. 326 f.

¹⁴² Svanström (2006) s. 245 ff & s. 252.

¹⁴³ Lennartsson (2001) s. 135 f.

¹⁴⁴ Jansdotter och Svanström (2007) s. 16.

¹⁴⁵ Svanström (2006) s. 167; Lennartsson (2007) s. 103.

huvudstaden och innebar att par inte gifte sig utan levde i samboskap. Detta väckte frågor om samhällets sluttande moral. Hinke Bergegren höll ett föredrag år 1880 som utgjorde startskottet för sedlighetsdebatten. I föredraget lyfte han att lösningen var att kvinnor skulle anamma större sexuell frihet. Han menade att om medelklassens kvinnor hade mer sex med sina män skulle männen inte behöva söka sig till prostituerade, vilket i sin tur skulle förbättra samhället.¹⁴⁶

Till följd av både sedlighetsdebatten och Federationens arbete togs reglementeringsfrågan till riksdagen. År 1888 lyftes frågan om åtgärder behövde vidtas mot reglementeringen men detta röstades ner utan någon debatt med 135 mot 66 röster.¹⁴⁷ Redan året efter tog Federationens ordförande Hugo Tamm upp frågan i en hemställan i riksdagens första kammare. Han anförde liknande argument som Federationen lyft tidigare om reglementeringens rättsliga, moraliska och medicinska bristfällighet. Motionen föranledde en diskussion i Svenska Läkaresällskapet där de medicinska auktoriteterna återigen försvarade reglementet. De förnekade att reglementeringen skulle vara olaglig och lyfte dess rationalitet som lösning på prostitutionens skadeverkningar¹⁴⁸ Endast en läkare reserverade sig och menade att reglementeringen var stötande för mänskligheten och den sedliga rättskänslan.¹⁴⁹ Motionen avslogs till följd av Svenska Läkaresällskapets utlåtande och deras enighet i frågan.¹⁵⁰

Runt sekelskiftet började samhällssynen skifta. Böcker där den prostituerade kvinnans perspektiv och vardag beskrevs nådde marknaden och ämnet cirkulerade med jämna mellanrum i pressen.¹⁵¹ Tidningar och skrifter gick även till öppet angrepp mot polisen och en större progressivitet i reglementeringsfrågan blev tydligare.¹⁵²

En kvinnlig mobilisering började ske i början av 1900-talet. En kvinnoklubb i Stockholm organiserades i syfte att öka sedlighetsnivån i samhället. Tillsammans överlämnade klubben 7 petitioner och en masspetition med över 15 000 underskrifter som krävde reglementeringens avskaffande till Överståthållarämbetet.¹⁵³ Även Federationen lämnade in ytterligare en skrivelse med samma krav till ämbetet år 1902 vilket medförde att yttrande i frågan återigen skulle inhämtas från Svenska Läkaresällskapet. Yttrandet konstaterade på nytt systemets samhällsviktiga funktion men för första gången höjdes röster om att en reform var nödvändig. Den enade fronten var bruten och en splittning var tydlig. Nu önskade somliga ett reglemente som skulle innefatta faktisk likhet inför lagen, större respekt för personers frihet och mindre

¹⁴⁶ Svanström (2006) s. 186 ff.

¹⁴⁷ Riksdagens protokoll AK 1888 No 3 s.8 f, No 21 s.53 ff, No 22 s. 1f.

¹⁴⁸ Lundquist (1982) s. 341 ff & s. 411 f.

¹⁴⁹ Lundquist (1982) s. 343 f.

¹⁵⁰ Lundquist (1982) s. 343 f.

¹⁵¹ Svanström (2006) s. 257 ff & s. 261 ff.

¹⁵² Svanström (2006) s. 150.

¹⁵³ Lundquist (1982) s. 346 ff.

administrativt godtycke.¹⁵⁴ Röstning skedde och de som inte önskade reform vann med 72 mot 60 röster. Nu gick inte längre kritiken att förneka då den nått läkarnas innersta krets.¹⁵⁵

3.6.2 Reglementeringen avvecklas

Det förändrade samhällsklimatet och pressens aktiva roll ledde till att Edvard Wavrisky och Adolf Hedin från Liberala Samlingspartiet med åtta andra radikala eller liberala instämmande riksdagsledamöter, lade fram en motion i riksdagens andra kammare år 1903.¹⁵⁶ I motionen sammanfattade de den kritik som framförts mot reglementeringen och hemställde att sakkunniga representanter för rätten, hygien och moralen utreda ”hvilka åtgärder från samhällets sida böra vidtagas för att möta den växande faran af smittosamma könssjukdomars spridning, på ett humanare och tillika verksamare sätt än nu tillstädjes vid den olagliga reglementeringen af prostitutionen”.¹⁵⁷

Syftet med hemställan var inte att avskaffa reglementeringen utan att se över potentiell reformering. Motionen fick positiv respons där utredning över hur systemet kunde effektiviseras och humaniseras uppmuntrades i båda kammarna vid diskussion.¹⁵⁸ Reglementeringskommittén fick i uppdrag att utreda frågan i november 1903. År 1907 lade kommittén fram en ytterst grundlig utredning om den veneriska smittans utbredning och natur samt konstaterade effekter av redan vidtagna åtgärder mot åkomman.¹⁵⁹

Utredningen kom med många förslag för hur reglementeringen och könssjukdomarnas spridning bäst skulle hanteras i framtiden. Gällande smittspridning föreslogs preventivt arbete i form av allmän folkupplysning om sjukdomarnas natur och smittofarlighet, i syfte att få fler sjuka att söka vård.¹⁶⁰

Reglementets sanitära verkningsgrad fastslogs vara för lågt för att stå i proportion till de moraliska och juridiska problem som följde av systemet. Dessa problem samstämde med de som förts fram senaste decennierna av Federationen. Kommittén framförde att endast en bråkdel av den prostituerade skrevs in till byrå, endast en bråkdel av de smittade upptäcktes och endast en bråkdel av de sjuka blev friska.¹⁶¹ De ville även kriminalisera handlingen att överföra könssjukdom till annan och införa ett förbud för könssjuka personer att ingå äktenskap.¹⁶²

¹⁵⁴ Lundquist (1982) s. 364 ff.

¹⁵⁵ Lundquist (1982) s. 367.

¹⁵⁶ Bihang till riksdagens protokoll 1903 AK Motion No 88.

¹⁵⁷ Bihang till riksdagens protokoll 1903 AK Motion No 88, s.16 ff.

¹⁵⁸ Riksdagens protokoll 1903 FK N:o 42, s.30 ff; Lundquist (1982) s. 374.

¹⁵⁹ SOU 1918:4.

¹⁶⁰ SOU 1918:4 s. 50 ff & s.69 ff.

¹⁶¹ SOU 1918:4 s. 338 ff, s. 351 ff, s. 371 ff, s. 375 ff & s. 394 ff.

¹⁶² SOU 1918:4 s. 32, s. 136 ff & s. 161ff.

Kommittén menade att paragrafen om utomäktenskapligt samlag helt skulle slopas från strafflagen då den inte längre enligt dem ansågs förankrad i samhället och kunde få följd att smittade personer inte uppsökte vård.¹⁶³ De gjorde en distinktion mellan de som hade prostitution som enda inkomstkälla och de som även hade annat arbete utöver prostitutionen. Åsikten var att de så kallade halvyrkesprostituerade inte borde falla inom lagen och straffas eftersom de fortfarande fungerar i samhället och därför inte kan vara lika demoraliserade.¹⁶⁴ De som prostituerade sig som enda inkomstkälla ansågs däremot vara en fara för samhället genom att de ”förgiftade den allmänna moralen” och skulle därför fortsatt omfattas av lösdriverilagen.¹⁶⁵

Lösningen som förespråkades var en sanitär tvångslag som skulle omfatta både män och kvinnor. Den skulle omfatta alla könssjuka och de som uppgivits som smittkälla.¹⁶⁶ Även de helyrkesprostituerade skulle kunna tvångsomhändertags för behandling om de varnats, häktats eller blivit åtalade för yrkesmässig skörlevnad.¹⁶⁷

Lagförslagen som presenterades i betänkandet innebar kostnadsfri sjukvård för de mindre bemedlade könssjuka och anordnande av upplysnings- och undervisningsverksamhet om de veneriska sjukdomarnas spridning och dess faror.¹⁶⁸ Förslaget innebar att helyrkesprostituerade fortsatt skulle omfattas av lösdriverilagen och att en koppling mellan det sanitära tvångsförfarandet skulle höra därtill. Den sanitära tvångslag som föreslogs stiftas skulle innebära att alla med könssjukdom var tvungna att underkasta sig behandling. Läkaren skulle vara skyldig att smittspåra och inge både smittkällans namn samt adress till sundhetsinspektören, som i sin tur skulle kalla denne till behandling. Den som vägrade eller inte dök upp för behandling skulle enligt lag kunna hämtas av polis. Handlingen att utsätta någon för smitta skulle kriminaliseras.¹⁶⁹ En ny syn på reglementeringen kunde genom betänkandet utrönas. Prostitution skulle enligt kommittén inte längre ses som ett nödvändigt ont utan i praktiken bekämpas då det var en stor bidragande faktor till smittspridning.¹⁷⁰

Till betänkandet reserverade sig Johan Erik Johansson och Otto Westerberg. De menade att lagen skulle omfatta både säljare och köpare av sex lika då de menade att föreslagen lag fortfarande skulle rikta in sig på de skörlevande kvinnorna. De menade att förslaget innebar en förtäckt reglementering.

¹⁶³ SOU 1918:4 s. 176 ff.

¹⁶⁴ SOU 1918:4 s. 178 ff.

¹⁶⁵ SOU 1918:4 s. 191 ff.

¹⁶⁶ SOU 1918:4 s. 249 ff, s. 259 ff, s. 289 ff & s. 299 ff.

¹⁶⁷ SOU 1918:4 s. 403 ff & s. 435 ff.

¹⁶⁸ Prop. 1918:154 s. 15 ff & s. 71 ff.

¹⁶⁹ SOU 1918:4 s. 178 f, s. 189 ff, s. 343 & s. 373 f.

¹⁷⁰ Lundquist (1982) s. 415.

Reservanterna framförde även att all vård av smitta skulle vila på frivillighet och inte tvång.¹⁷¹

Under 1910-talet hade den allmänna samsynen skiftat och speciellt kvinnorna drev frågan. Synsättet att de prostituerade valde mellan hunger och skam genom att prostituera sig hade ersatt tidigare syn om att de prostituerade hade ett val att sälja sina kroppar. De fokuserade även på det faktum att mannen genom sitt köpande aktualiserade brottet då det krävdes transaktion för otukt och brott. Kvinnorna problematiserade även rådande könsmaktsordning som innebar mannens underförstådda rätt till kvinnors kroppar.¹⁷²

Den statliga utredningen skickades på remiss till landsting, hälsovårdsnämnder och till Medicinalstyrelsen. Svenska Läkaresällskapet fick år 1911 i uppgift att formulera ett utlåtande vilket till följd av uppenbar oenighet i frågan blev en utdragen och hetlevrad process. Det fanns två olika läger bland läkarna, de som såg kvinnans bristande ekonomiska möjligheter som orsak till prostitutionen och de som härledde det till kvinnans liderliga karaktär.¹⁷³ Kvinnornas höjda röster i samhället kunde enligt läkarna förbises eftersom de var just kvinnor och därav inte kunde skilja på fakta och känslor.¹⁷⁴ Efter många diskussioner slutade det med att sällskapet skulle rösta på något av sju alternativa remissvar. Det vinnande alternativet, med 52 mot 50 röster, innebar att läkarbesiktning skulle ske i enlighet med lag, kvinnorna skulle lyda under hälsovårdsmyndigheten och själva undersökningen skulle utövas av främst kvinnliga läkare och övrig personal. Reglementeringen skulle därigenom kvarstå. Däremot reserverade sig 42 läkare efterföljande tid men eftersom endast 18 hade reserverat sig vid själva omröstningen skulle enbart deras reservationer bifogas remissen.¹⁷⁵

År 1915 inkom Medicinalstyrelsen yttrande om förslaget. Styrelsen tog ställning mot reglementeringen med argumentet att det var olämpligt, ur både sanitär och principiell synpunkt, att kriminalisera helyrkesprostitution. Medicinalstyrelsen menade det anstötligt att tillämpa lösdriverilagen på de prostituerade eftersom det skulle innebära att de formellt skulle dömas för vagabonderi men i praktiken dömas för sin skörlevnad.¹⁷⁶ Myndigheten ansåg tilltron till systemets bekämpande av venerisk sjukdom var en illusion. Deras förslag var att i stället införa en humanare och mer effektiv övervakning av ren sanitär karaktär som enbart skulle företas av hälsovårdsnämnden.¹⁷⁷ Skiftet i de medicinska auktoriteternas ställning torde ha influerats av att det skett medicinska framsteg inom behandling av könssjukdomarna, särskilt mot syfilis.

¹⁷¹ Lundquist (1982) s. 384.

¹⁷² Svanström (2006) s. 247.

¹⁷³ Svanström (2006) s. 281.

¹⁷⁴ Svanström (2006) s. 287.

¹⁷⁵ Svanström (2006) s. 289 & s. 391.

¹⁷⁶ Lundquist (1982) s. 394.

¹⁷⁷ Lundquist (1982) s. 395.

Ett relativt effektivt medel hade nått marknaden år 1911 vilket onekligen skulle förändra sjukdomens skadeverkningar i samhället.¹⁷⁸

En proposition sammanställdes och lades fram till riksdagen år 1918. Den skiljde sig från betänkandet i en del hänseenden.¹⁷⁹ Det föreslogs gratis sjukvård för alla som led av könssjukdom, inte bara de mindre bemedlade.¹⁸⁰ Därtill skulle allmän upplysningsverksamhet införas för att öka kunskaperna om de veneriska smittornas farlighet och natur.¹⁸¹ De personer som fann sig smittade ålades att uppsöka läkare. Propositionen förordade även tvångsåtgärder mot smittspridning och en kriminalisering av handlingen att utsätta andra för smittorisk eller att smitta någon med en könssjukdom. Både kvinnor och män ålades att underkasta sig erforderlig behandling och vård. Lagens tvångsåtgärder skärptes och behandlande läkare skulle förpliktigas att anmäla alla som avbröt sin behandling.¹⁸² Det sanitära tvångsförfarande som kopplades till de kvinnor som tagits för lösdriveri slopades. Reglementet avskaffande fastslogs därigenom i lagförslaget.¹⁸³ Förslaget stadgade även att smittspårning skulle ske vid varje konstaterad smitta. Angivandet av smittkällor kunde även ske av friska personer som anade sjukdom hos annan. Dessa personer kunde även tas in med hjälp av polishämtning för vård om de vägrade komma in för undersökning.¹⁸⁴

Propositionen godkändes, i andra kammaren utan någon direkt debatt och i första kammaren efter viss debatt. Debatten i första kammaren handlade om att lagen helt borde bygga på frivillighet.¹⁸⁵

Lagen om åtgärder mot spridning av könssjukdomar antogs den 20 juni 1918 och trädde i kraft den 1 januari år 1919. Lagen kallades Lex Veneris och fastslog att individen skulle underkasta sig kollektivets bästa. Samhällets intresse sattes därigenom framför den enskildes. Lagen realiserade skiftet där sjukdomen, och inte de prostituerade kvinnorna var hotet för samhället. Nu var alla på lika villkor skyldiga att förhålla sig till lagens förpliktelser och sanktioner. Reglementeringen var officiellt avskaffad.¹⁸⁶

¹⁷⁸ Lundquist (1982) s. 416.

¹⁷⁹ Prop. 1918:154.

¹⁸⁰ Prop. 1918:154 s. 15 ff & s. 71 ff.

¹⁸¹ Prop. 1918:154 s. 20 ff.

¹⁸² Prop. 1918:154 s. 6 f, s. 21 ff, s. 26 ff, s. 31 ff, s. 53 ff & s. 81 ff.

¹⁸³ Prop. 1918:154 s. 45 ff.

¹⁸⁴ Prop. 1918:154 s. 47 ff.

¹⁸⁵ Riksdagens protokoll AK 1918 nr 65; Riksdagens protokoll FK 1918 nr 39.

¹⁸⁶ Svanström (2006) s. 295.

4 Kriminaliseringsprocessen

Efter införandet av Lex Veneris skulle det dröja till 1970-talet innan prostitutionens problematiken åter blev en aktuell samhällsfråga. De prostituerade kvinnorna kom att omfattas av lagändringar, åtgärdsprogram och sociala reformer, inte för att förbättra deras levnadsförhållanden utan för att samhället konstaterade dem som en fara långt in på 1900-talet. Historiska resonemang var gångbara om deras sedeslöshet, deras degenererande karaktär och deras samhällsörda. De tvångssteriliserades, institutionaliserades och fortsatte betraktas som samhällets lägsta klientel.¹⁸⁷ Prostitutionen, dess aktörer och skadeverkningar, blev först i slutet på 1970-talet föremål för statlig utredning.¹⁸⁸ När ämnet väl hamnade på agendan, i både samhället och politiken, utgjorde det startskottet för en nästan trettioårig legislativ process som slutade med en kriminalisering av sexköp.¹⁸⁹

4.1 Samhälle och lagar år 1920 till 1970

4.1.1 Samhället

Det skedde stora förändringar under första halvan av 1900-talet som ökade kvinnans rättigheter och möjligheter i det svenska samhället. 1920-talet inleddes med att den allmänna och kvinnliga rösträtten aktualiserades i riksdagsval, kvinnans myndighet, oavsett civilstatus, lagstadgades samt att arbetsmarknaden öppnades ytterligare när kvinnor i enlighet med behörighetslagen fick inneha statliga tjänster.¹⁹⁰

När det gäller den svenska historien kan 1930-talet sammanfattas som både folkhemmets och välfärdsstatens födelseperiod. Genom den socialdemokratiska politiken och en tilltro till vetenskapen och dess nya forskningsrön skulle samhället stöpas om och bli bättre. Staten hade högt förtroende av samhällsmedborgarna och det var allmänt accepterat att kollektivet sattes framför individen. Varje medborgare hade en plikt att bidra till välfärden för att i sin tur få ett samhälle där familj, gemenskap och omsorg utgjorde grundpelare.¹⁹¹

Statens förmåga att styra samhället och samhällsmedborgarna genom social ingenjörskonst skapade tydliga ramar för vad som ansågs som rätt och fel. De som bidrog och ställde sig i ledet var rätt och skulle tas om hand från vaggan till graven, medan de som i stället var fel skulle kontrolleras, hindras och minskas i antal genom olika samhällsätgärder. Detta i kombination med den

¹⁸⁷ SFS 1975:580 & SFS 1864:11 s. 101.

¹⁸⁸ SOU 1976:9.

¹⁸⁹ Prop. 1997/98:55.

¹⁹⁰ Göteborgs universitet, Kvinnsams årtalslista '1920-talet'.

<<http://www2.ub.gu.se/kvinn/artal/detaljer/1920-talet.xml>> (besökt 2022-12-20).

¹⁹¹ Bergenheim (2005) s. 147; Holmlund (2013) s. 300.

rasbiologiska andan som präglade samhället skapade en mörk baksida till det så kallade folkhemmet och välfärden. De prostituerade kvinnorna var inte önskvärda varför de kunde skickas till institution, steriliseras för att inte sprida deras degenererade gener vidare och bötläggas för sitt lösdriveri.¹⁹² Folkhemmet skapade trygghet för de samhällsnyttiga medborgarna genom införande av barnbidrag, ålderspension och moderskapspenning men de som redan ansågs leva i skuggorna fick inte högre levnadsstandard.¹⁹³

Husmodern utgjorde det kvinnoideal som formades och främjades i folkhemmet. Kvinnan skulle vara omhändertagande, ta hand om både barn och hem samt behandla sin make med högsta respekt. Samhället var patriarkalt ordnat med tydliga könsroller och förväntningar. Det var en stor skillnad mellan den ”fina hemmafrun”, som var proper och trogen endast sin man, och den prostituerade kvinnan. Hon ansågs vara en fara för hela samhället, dels genom att sprida vidare sina gener, dels genom risken att influera sitt levnadssätt till andra. Härigenom legitimerades de sanktioner och åtgärder som begränsade samt kontrollerade¹⁹⁴

Till följd av att Sverige hållit sig utanför i andra världskriget var industrin intakt. Exporten ökade massivt när resterande av ett krigssargat Europa skulle byggas upp och restaureras. En enorm tillväxt skedde i ekonomin vilket ledde till både fler arbetstillfällen och ökad levnadsstandard. Sverige blev ett av världens rikaste industriländer. Det svenska samhället moderniserades, klassklyftor minskade och staten hade högt förtroende bland samhällsmedborgarna.¹⁹⁵ Situationen på arbetsmarknaden och landets tillväxt medförde att det blev än viktigare att varje medborgare gjorde sin plikt att vara samhällsnyttig och inte ligga kollektivet till last. Socialdemokratin genomsyrade hela samhället.¹⁹⁶

När det behövs fler förvärvsarbetare uppstår en ny förväntning av kvinnan. Utöver att ta hand om hus, hem och make på heltid så ska hon även deltidsarbeta för att bidra på arbetsmarknaden. Konsekvensen blev trötta, missnöjda och utarbetade kvinnor under 1950 och 1960-talet. Hon började ifrågasätta samhällets könsroller och staten svarade med fler sociala reformer för att underlätta hennes situation. Missnöjet försvann inte utan växte, kvinnorna krävde ekonomisk och social jämställdhet. Kvinnorna ville kunna arbeta och få lika lön för lika arbete som männen. Den sexuella revolutionen tog fart under 1960-talet och kvinnorna fick genom flera lagändringar ökad självbestämmanderätt över sin kropp samt sexualitet. P-pillret kom till Sverige vilket gjorde att kvinnor själva kunde styra när de ville bli med barn, synen på sex liberaliserades och krav på fri abort framfördes. En ny progressivitet i

¹⁹² Bergenheim (2005) s. 147 ff.

¹⁹³ Bergenheim (2005) s. 147 ff.

¹⁹⁴ Bergenheim (2005) s. 153; Olsson (2006) s. 59; Riksarkivet, 'Folkhemsdrömmar' <<https://riksarkivet.se/folkhemsdrommar>> (besökt 2022-12-20)

¹⁹⁵ Bergenheim (2005) s. 244.

¹⁹⁶ Holmlund (2013) s. 302.

samhället, där kvinnornas kämpade mot en jämlikare värld, märktes av och lagarna följde efter. Trots de nya formella regler, som på pappret gav kvinnorna ökade rättigheter, var samhället fortfarande mansdominerat och kvinnorna saknade mycket reell makt.¹⁹⁷

4.1.2 Lagar som omfattade de prostituerade

År 1937 upphävdes horsbrottet helt i Sverige vilket fick till följd att de prostituerade kvinnorna inte kunde lagföras med grund att de hade haft utomäktenskapligt sex.¹⁹⁸ Kvinnorna omfattades däremot fortfarande av lösdriveri-lagstiftningen och kunde i enlighet med den bli lagförda som lösdrivare. Lagen genomgick mindre förändringar fram till år 1965 då den ersattes av asocialitetslagen.¹⁹⁹ Generellt byggde den nya lagen på samma principer som tidigare lösdrivarlag.²⁰⁰ Den prostituerade kvinnan omfattades och kunde lagföras med hänvisning till att hon underlät skaffa ett hederligt arbete samt att hon genom sitt asociala liv utgjorde fara för allmän ordning och säkerhet.²⁰¹ De prostituerade kvinnorna beskrevs som samhällets restklientel och som en bidragande faktor till samhällets brottslighet. Individerna som prostituerade sig motiverades vara föremål för lagen till sitt eget skydd.²⁰² Lagen kom emellertid inte att tillämpas i vidare hög grad och ansågs obsolet mot slutet av 1970-talet varför den upphörde att gälla till år 1982. Då ersattes den av socialtjänstlagen som byggde på demokrati, jämlikhet och solidaritet samt ökat fokus på bakomliggande social- och miljöfaktorer.²⁰³

4.2 Drivkraft bakom den legislativa utvecklingen mot kriminalisering

4.2.1 Sexualbrottsutredning och ändrad samhällsopinion

Den nya mer tillåtande synen på sexualitet och sex ledde till att bestämmelsen om sårande av tukt och sedlighet avskaffades år 1971.²⁰⁴ Härefter släpptes pornografin fri, sexklubbar legitimerades och sex kommersialiserades som en vara. Resultatet blev en mer diffus gräns mellan vad som var lagligt och olagligt sex. Varken den som sålde sex eller den som köpte kunde bestraffas enligt brottsbalken för just transaktionen och samlaget, varför fenomenet inte

¹⁹⁷ Bergenheim (2005) s. 258 f; SOU 1981:71 s. 97 f.

¹⁹⁸ Prop. 1937:187 s. 52; SOU 1981:71 s. 44.

¹⁹⁹ SFS 1964:450.

²⁰⁰ Prop. 1964:128 s. 47.

²⁰¹ SOU 1981:71 s. 54.

²⁰² SOU 1981:71 s. 54.

²⁰³ SFS 1980:620; SOU 1981:71 s. 174.

²⁰⁴ SFS 1970:125.

ifrågasattes utan accepterades. Den handling som var kriminaliserad var koppleri: den som vanemässigt eller i vinningssyfte främjar eller utnyttjar annans otuktiga levnadssätt.²⁰⁵ Under rubriken ”konsumentinformation” kunde porrtidningar namnge gator och platser där männen kunde finna prostituerade eller sexklubbar. Marknaden för sex normaliseras och den liberala synen betraktas som modern och positiv.²⁰⁶

Läget ändrades i mitten av 1970-talet, samhället började ifrågasätta den lös-släppta sexualiteten och hur den påverkade medborgarnas syn på sex. Medier vände sig mot lättillgängligheten och problematiserade prostitutionen vilket ledde till marknadsstörande åtgärder. Tidigare annonsmöjligheter minskade, hyresvärdarna som möjliggjorde lokaler slutade hyra ut, poliser började intressera sig och började utreda samt kartlägga prostitutionen vilket ledde till fällande domar mot förmedlare och hyresvärdar. Även socialarbetare började ta sig ut till de gatuprostituerade för att erbjuda hjälp och därigenom dra ner antalet på gatan.²⁰⁷

Kvinnorna i samhället började även organisera sig och engagera sig för att öka jämlikheten. Slagord likt ”det personliga är politiskt” skanderades. Kvinnor strävade inte efter hemmafruidealet längre och ville öka sin ekonomiska självständighet. Uppmärksamhet riktades mot bristen på kvinnlig reell makt i samhället vilket engagerade fler kvinnor att organisera sig.²⁰⁸

Under år 1975 inleddes en myndighetssatsning i Malmö efter att antalet kvinnor inom gatuprostitutionen hade ökad drastiskt från 1960-talet. Satsningen bestod av ett samarbete mellan polis, länsstyrelse, socialförvaltning och Åklagarmyndigheten. Målet var att lagföra de som bedrev koppleri och hjälpa dem som sålde sig. Den kunskap som inhämtades lade grunden för en ny syn på den kvinna som sålde sex. Myndigheterna hade kommit fram till att de kvinnor som sålde sig ofta hade det gemensamt att deras uppväxtvillkor innefattade emotionella och sociala brister där grundläggande kärlek och trygghet saknats.²⁰⁹ Satsningen hade på ett effektivt sätt kartlagt prostitutionen i Malmö och därefter utarbetat strategier för att motarbeta dess utbredning samt negativa skadeverkningar för kvinnorna i systemet. Arbetsättet där socialt arbete låg i fokus lyftes som föredömligt för att få bort kvinnor från gatorna.²¹⁰

Ett inslag av från det samhällskritiska programmet Studio S från SVT bidrog till att allmänheten skulle engagera sig i frågan gällande kvinnor i prostitution. Det var avsnittet ”Småflickor till salu” där ett fyrtiotal unga kvinnor intervjuats om hur de i ung ålder hade utsatts för sexuella övergrepp och hur det

²⁰⁵ SOU 1981:71 s. 51 f.

²⁰⁶ SOU 1981:71 s. 109 f.

²⁰⁷ SOU 1981:71 s. 110.

²⁰⁸ Olsson (2006) s. 53.

²⁰⁹ Olsson (2006) s. 55 f.

²¹⁰ Åhs, Stenberg och Svanström (1991) s. 228 ff.

hade varit vägen in till missbruk och prostitution. Programmet sändes år 1976 och fick ett stort genomslag där många blev chockerade kring vad som förts fram. Samhällsintresset var väckt och samhällssynen började ifrågasättas.²¹¹

Under år 1972 kom tre motioner in till riksdagen och alla lyfte hur sexualiteten liberaliserats och kommersialiserats i samhället efter slopandet av tukt- och sedlighetsparagrafen.²¹² Som förslag för hur prostitutionen bättre skulle hanteras föreslog folkpolitikern Sten Sjöholm införande av statliga bordeller.²¹³ Vidare föreslogs det att en skärpning av koppleribestämmelserna skulle göra nytta och minska den brottsliga prostitutionen.²¹⁴ Till följd av att frågan väckts inom den politiska arenan kom socialutskottet att behandla frågan. Deras slutsats var att den mest effektiva åtgärden mot prostitution låg i att angripa de bakomliggande orsakerna och för att kunna göra det krävdes en djupare utredning därom. Någon utredning tillsattes däremot inte som följd.²¹⁵

Lennart Geijer, Sveriges justitieminister mellan åren 1969 till 1976, initierade en statlig utredning för att se över brottsbalkens bestämmelser om sedlighetsbrott och koppleribrott år 1972. Häri inkluderades därför delvis frågan om prostitution. Utredningen, som tog namnet sexualbrottsutredningen, tillkom med motiveringen att tidigare lagstiftning syftade till att styra samhällets beteende och sexualitet vilket inte ansågs reflektera den nya liberala attityden. Åsikten var att lagen enbart skulle bestraffa kriminella sexuella överträdelser, inte främja sedlighet i sig. Utredningen blev klar år 1976 och föreslog en rad ändringar och lättnader inom strafflagstiftningen genom både avkriminaliseringar och lägre straffskalor.²¹⁶

När utredningen blev klar möttes den av stor kritik av samtliga remissinstanser och kvinnoorganisationer.²¹⁷ Dels för att majoriteten som deltagit i utredningen var män, dels för att underlaget ansågs vara för svagt för att kunna föranleda de omfattande lagändringar utredningen lade fram. Utredarna hade bland annat kommit till slutsatsen att brottet förförelse av ungdom, med paragrafen ”som riktar sig mot den som skaffar eller söker skaffa en tillfällig sexuell förbindelse mot betalning med en underårig”, skulle upphävas. Detta med grund i att bestämmelsen inte använts varför den enligt dem inte behövdes.²¹⁸ Kvinnoorganisationer gick också hårt mot förslaget att straffet för våldtäkt skulle kunna mildras om kvinnan före brottet agerat på ett inbjudande sätt.²¹⁹

²¹¹ Olsson (2006) s. 57 f.

²¹² Bet. SoU 1972:36.

²¹³ Jfr förslaget i mot. 1972:59.

²¹⁴ Jfr förslaget i mot. 1972:310.

²¹⁵ Bet. SoU 1972:36.

²¹⁶ SOU 1976:9 s. 17 f.

²¹⁷ Bet. 1976/77:SoU7 s. 6.

²¹⁸ SOU 1976:9 s. 19.

²¹⁹ SOU 1982:61 s. 67.

Stora grupper av kvinnor aktiverade sig i frågan och gick i protest. Tillsammans delgav de en gemensam skrivelse där de krävde en ny utredning som skulle företas ur ett feministiskt perspektiv.²²⁰

Kritikstormen medförde att regeringen avstod från att fortsätta utredningsarbetet och lägga fram lagförslag med utredningen som grund. I stället beslutade regeringen att tillsätta en ny utredning som skulle se över sexual- och sedlighetsbrotten. Det nya betänkandet, också med namnet sexualbrottsutredningen, blev klart år 1982.²²¹

En händelse som skapade opinion i både media och samhälle om prostitutionen och de prostituerades liv var Geijeraffären. Samma politiker som initierade utredning av sexualbrotten och önskade avkriminalisering och straffmildring var i slutet av 1970-talet i strålkastaren för att ha köpt sex. Bakgrunden var att den så kallade bordellmamman Doris Hopp hade åtalats och dömts för koppleri men under utredningsarbetet hade ett antal män inom näringsliv, politik, media och förvaltning dykt upp som köpare. Rikspolisens hade då tagit ärendet till Sveriges dåvarande statsminister Olof Palme för att informera om vilka uppgifter som förts fram om dessa män. Promemorian innehöll informationen om att chefsåklagaren valt att behålla köparnas namn anonyma medan de prostituerades namn skulle anges. En försvårande omständighet var att Hopp hade förmedlat så unga kvinnor som 14 år.²²²

Ett år innan riksdagsvalet publicerade Dagens Nyheter en artikel om promemorian, dess innehåll och pekade ut Geijer som en av sexköparna. Tidningen utsattes för hård kritik och fick som följd offentligt be om ursäkt och betala ett skadestånd till Geijer. Palme hade direkt vid artikelns publicering gått ut och dementerat innehållet. Däremot ökade intresset för promemorian och samma år sände programmet Studio S ett avsnitt med namnet ”pappren på bordet” där de ingående beskrev och problematiserade promemorians innehåll samt de utsatta kvinnornas levnadsförhållanden. Gunilla André, centerpartist och riksdagsledamot, valde härefter att i en interpellation till riksdagen lyfta frågan om ledande politikernas samröre med organiserad prostitution. Vid riksdagsmötet valde dåvarande statsminister Torbjörn Fälldin att i talarstolar avfärda promemorian som ryktesspridning och strunt med hänvisning till att hans eget namn fanns på listorna, vilket enligt honom var felaktig information. Allt motstånd till frågan upphörde och gällande promemorian dröjde det till år 1991 innan den offentliggjordes.²²³

Prostitution som fenomen beskrivs under 1970-talet som ett socialt problem, skulden bär individen som väljer att prostituera sig. Samtiden lyfter problematiken i form av att kvinnorna väljer att sälja sig i stället för att utnyttja

²²⁰ SOU 1982:61 s. 67.

²²¹ Prop. 1983/84:105 s. 12 f.

²²² Olsson (2006) s. 56 f.

²²³ Olsson (2006) s. 57 f.

samhällets vård eller hitta annat arbete.²²⁴ Samhället i sig var inte ansvarigt, strukturerna hade inte än synats utan i stället lades fokus på att samhället kunde hjälpa de prostituerade. Orsakerna bakom samhällsproblemet hänsköts till dålig uppfostran, missbruk som inkörspport och andra så kallade individuella faktorer.²²⁵

4.2.2 Prostitution utreds statligt

Prostitutionsfrågans problematik hörsammades och år 1977 tillsattes prostitutionsutredningen parallellt med den nya sexualbrottsutredningen. Motiven bakom tillsättandet av en utredning var främst den massiva kritik som följde efter sexualbrottsutredningens framläggande. Även organisering av samtliga kvinnoorganisationer mot prostitutionen och samhällsdebatt låg bakom frågans aktualitet. Fokus var att kartlägga prostitutionen, utreda dess orsaker och komma med förslag på åtgärder. Prostitutionsutredningen blev klar 1981.²²⁶

Huvudutredare var moderaten och riksdagsledamoten Inger Lindquist som med hjälp av sakkunniga skulle ta sig an uppdraget. Under arbetets gång uppstod meningsskiljaktigheter mellan de sakkunniga och huvudutredaren varför nästan samtliga sakkunniga valde att hoppa av utredningen. De bildade i stället en egen arbetsgrupp och sammanställde sin analys till departementsserien, genom offentlighetsprincipen begärdes denna ut och publicerades som en bok under namnet Prostitutionen i Sverige. Följande kommer deras utredning refereras till som den inofficiella prostitutionsutredningen och Lindquists som den officiella.²²⁷

Den officiella utredningen konstaterade att prostitutionen i Sverige successivt hade ökat fram till mitten av 1970-talet då antalet började minska i stället.²²⁸ Lindquist föreslog åtgärder av socialpreventiv verkan som bättre uppfostran och mer upplysnings- och informationsverksamhet.²²⁹ Härutöver ville hon införa vissa straffskärpningar och utvidgning av koppleribestämmelsen samt kriminalisera sexköp av uppenbart narkotikapåverkade individer.²³⁰ Vidare lyfte utredaren att staten borde tillämpa rådande skattelagstiftning och ta ut skatt av dem som försörjde sig genom prostitution, detta skulle enligt Lundquist ha en avskräckande effekt på prostitutionen som annars enligt henne kunde innebära stora och lättförtjänta pengar.²³¹ Slutligen menade Lundquist

²²⁴ SOU 1976:9 s. 123.

²²⁵ Bet. 1976/77:SoU7.

²²⁶ SOU 1981:71 s. 9.

²²⁷ Ds S 1980:9.

²²⁸ SOU 1981:71 s. 16 f.

²²⁹ SOU 1981:71 s. 141 & s. 150 ff.

²³⁰ SOU 1981:71 s. 146 ff.

²³¹ SOU 1981:71 s. 150.

att det borde införas ett förbud mot offentliga pornografiska föreställningar men själva prostitutionen skulle fortsatt vara legal.²³²

Den inofficiella utredningen skiljde sig mest i åsikten att de sakkunniga ville inkludera de intervjuer som de grundat sin analys på. De ansåg därutöver att Lindquists utredning inte innefattade tillräcklig analys.²³³ Vidare förespråkade deras utredning upplysningsarbete om könsroller, sexualitet och prostitution samt uppsökande social verksamhet. De tidigare sakkunniga var emot all typ av kriminalisering av prostitution vilket de motiverade med att orsakerna var strukturella på en högre nivå varför enskilda inte borde bestraffas. De vidareutvecklade detta med att en kriminalisering skulle kunna få prostitutionen att gå under jord vilket skulle göra det ännu svårare för polis och socialarbetare att utföra sina insatser. Kriminalisering av sexköparen avslogs av den inofficiella utredningen. De hänvisade argumentet till att det enligt dem skulle vara oetiskt att enbart kriminalisera den ena partens handling och inte bådas. Därutöver menade det att det skulle kunna leda till ökade utpressningssituationer för köpare av sex.²³⁴

Av den officiella utredningen följde inhämtande av remissyttranden, vilka var mestadels positiva. De sociala och preventiva åtgärderna förespråkades och fick positivt gensvar. Något som skiljde sig från utredningen var att flera, främst kvinnoorganisationer, instanser önskade kriminalisering av sexköp. Detta motiverades med att prostitution inte var förenligt med principen om alla människors lika värde. Somliga föreslog kriminalisering av både köpande och säljande part.²³⁵ Gällande beskattning av de prostituerade saknades stöd hos remissinstanserna då det ansågs kunna tolkas som en legitimering av prostitutionen som fenomen.²³⁶

Varken den officiella eller den inofficiella utredningen resulterade i några ändringar i brottsbalkens bestämmelser. Innan det kunde ske skulle den nya sexualbrottsutredningen komma med sitt betänkande.²³⁷ En lagändring som genererades av prostitutionsutredningen var införandet av förbud mot offentliga pornografiska föreställningar.²³⁸ Propositionen stadgade generellt att den stod bakom den officiella utrednings slutsatser. Därmed föreslogs förebyggande åtgärder, sociala insatser och informationsverksamhet för att bekämpa prostitutionen.²³⁹ Propositionen lade däremot även till ett perspektiv om hur sexköpare ofta har problem, att socialisera med kvinnor eller umgås med

²³² SOU 1981:71 s. 177.

²³³ Olsson (2006) s. 60 ff.

²³⁴ Ds S 1980:9 s. 700 ff.

²³⁵ Prop. 1981/82:187 s. 42 ff.

²³⁶ Prop. 1981/82:187 s. 50 f.

²³⁷ Prop. 1981/82:187 s. 7.

²³⁸ SOU 2010:49 s. 66.

²³⁹ Prop. 1981/82:187 s. 7 ff.

kvinnor under normala förhållanden. För dessa män var enligt propositionen inte straffsanktioner den rätta vägen utan stöd och hjälp.²⁴⁰

Prostitutionen förblev oreglerad i lag, fokus låg på att lagföra de som bedrev koppleriverksamhet och förebygga att kvinnor hamnar i prostitution genom hjälp i stället för straffrättsligt.²⁴¹

Propositionen utgjorde grunden för flera motioner som begärde kriminalisering av sexköp.²⁴² Samma argument framfördes vid behandlingen i riksdagen och då främst av kvinnor. De menade att en kriminalisering av köparen skulle ha en avskräckande effekt samtidigt som det medförde en markering från staten att nämnda form av kvinnoförakt inte skulle tolereras.²⁴³

Kvinnor i riksdagen började lägga skulden på köparen och lyfte problematiken att det handlade om en könsmakt i samhället där män tilläts köpa kvinnors kroppar för egen sexuell njutning. Det gällde kvinnor från alla partier som gick samman i åsikterna och menade att kvinnoförtrycket som exemplifierades inom prostitution inte längre skulle få fortgå och att en sexköpskriminalisering var ett nödvändigt steg mot ett mer jämställt land. Frågan om ett straffrättsligt ansvar framhålls outhärligt vid sidan om de sociala åtgärderna.²⁴⁴

Motioner om prostitution som lyfte perspektivet om könsmakt och genus kom in till både socialutskottet och justitieutskottet. Mellan åren 1985 till 1990 framställdes 32 motioner, varav 18 av dem krävde kriminalisering av sexköp. När orsaker diskuterades lyftes efterfrågan som faktor och drivkraft bakom prostitutionen varför en kriminalisering av sexköp förespråkades.²⁴⁵ Vid behandling av tre motioner anfördes att samhällsfenomenet utgjorde både kvinnoförtryck och kvinnoförnedring å det grövsta.²⁴⁶ Efter att än fler motioner kom in valde socialutskottet att kalla till en hearing. Polismyndigheten i Stockholm, några forskare och olika prostitutionsgrupper från runt om i landet deltog. Mötet resulterade i ett yttrande där socialutskottet delvis ändrade ståndpunkt och stadgade visst stöd för en kriminalisering av sexköp. Det rådde däremot fortfarande motstridighet och osäkerhet inom frågan då mannen var både orsaken till efterfrågan men samtidigt i behov av hjälp och stöd. Yttrandets slutsats blev därför att sociala åtgärder ansågs som ett bättre verktyg än straffrättsliga.²⁴⁷

²⁴⁰ Prop. 1981/82:187 s. 20.

²⁴¹ Prop. 1983/84:105 s. 38 f.

²⁴² Bet. 1983/84:Ju25.

²⁴³ Riksdagens protokoll 1983/84:152.

²⁴⁴ Prop. 1981/82:187 s.44; riksdagens protokoll 1983/84:152; SOU 1982:61 s. 168.

²⁴⁵ Riksdagens protokoll 1985/86:37.

²⁴⁶ Riksdagens protokoll 1985/86:37.

²⁴⁷ Bet. 1987/88:SoU3y.

4.3 Sexköp kriminaliseras

Vid regeringsskiftet år 1991 minskade den kvinnliga representationen i riksdagen från 38,7 procent till 33 procent. Den plötsliga minskningen ledde till en kvinnlig mobilisering i protest. Ett nätverk med namnet Stödstrumporna grundades med syftet att öka den kvinnliga representationen i politiska frågor, belysa maktstrukturer och applicera ett könsperspektiv på alla aktuella politiska frågor. Deras arbete bidrog till stor uppmärksamhet och deras hot om att ställa upp i riksdagen till nästa val togs på högsta allvar varför genusfrågor fick större plats i politiska frågor. Ett feministiskt program togs fram i riksdagen år 1993 och en genomgående feministisk analys föranleddes i utredningen Kvinnofrid.²⁴⁸

Tidigare motioner om en ny utredning av prostitutionen hade inte hörtsammats utan fått avslag med hänvisning till redan utförda utredningar.²⁴⁹ Detta ändrades år 1993 när justitieutskottet tillsatte en utredning i syfte att undersöka potentiell kriminalisering av sexköp.²⁵⁰ Den nya prostitutionsutredningen tillsattes och löpte parallellt med utredningen Kvinnofrid, som skulle undersöka kvinnovåld i samhället utifrån ett kvinnoperspektiv.²⁵¹

Inga-Britt Törnell, tidigare jämställdhetsombudsman, utsågs som ansvarig för prostitutionsutredningen som tog namnet Könshandeln. Syftet med utredningen var att kartlägga prostitutionens omfattning, åskådliggöra dess orsaker och problem samt inkomma med förslag på åtgärder för att minska prostitutionen. Vidare skulle en kriminalisering utredas.²⁵²

Betänkandet var klart år 1995 och föreslog kriminalisering av både köpare och säljare inom könshandeln. Motiven för att kriminalisera båda parter var att det skulle ha en normerande verkan på samhällssynen och ett statligt ställningstagande mot prostitution i sin helhet. Att straffrättsligt reglera prostitutionen skulle enligt utredningen medföra en nolltolerans mot samhällsfenomenet samtidigt som det skulle verka avskräckande för både köpare och säljare av sexuella tjänster.²⁵³

Vidare föreslogs införande av ett nationellt center där forskning, koordinering mellan myndigheter och opinionsbildning skulle bedrivas.²⁵⁴ Prostitution framställdes innebära stora skadeverkningar i samhället på både individuell och kollektiv nivå.²⁵⁵

²⁴⁸ Olsson (2006) s. 65.

²⁴⁹ Bet. 1990/91: Ju21; Bet. 1992/93: Ju7.

²⁵⁰ Bet. 1992/93: Ju15.

²⁵¹ SOU 1995:15; SOU 1995:60.

²⁵² Dir. 1993:31.

²⁵³ SOU 1995:15 s. 17.

²⁵⁴ SOU 1995:15 s. 17.

²⁵⁵ SOU 1995:15 s. 13.

Till utredningen tillkom två reservationer som motsatte sig förslaget om kriminalisering av båda parter. Ena reservationen motsatte sig all kriminalisering och förespråkade fortsatt satsning på sociala åtgärder medan den andra reservationen förordade kriminalisering enbart av köparen.²⁵⁶

Ungefär samtidigt presenterades även slutbetänkandet Kvinnofrid som grundats på feministisk forskning om kvinnovåld där prostitutionsfrågan utretts utifrån ett makt- och könsperspektiv. Delar av deras utredning byggde även på centrala dokument, om åtgärder för att bekämpa våld mot kvinnor, från FN och Europarådet. I remissyttrandena framställdes en massiv kritik mot kriminalisering av den prostituerade kvinnans handlingar.²⁵⁷ När betänkandet diskuterades i riksdagen följde en livlig debatt som i sin tur genererade flera motioner som yrkade på en kriminalisering av sexköp.²⁵⁸

Den senaste debatten ledde till att samtliga partiers kvinnoförbund, med undantag för Moderaternas, gick samman och gemensamt lade fram en motion som krävde kriminalisering av sexköp till riksdagen år 1996.²⁵⁹

En proposition sammanställdes vari både prostitutionsutredningen och kvinnofridsutredningen behandlades tillsammans.²⁶⁰ Propositionen gick emot prostitutionsutredningens förslag och valde att i stället förordade kriminalisering av sexköp.²⁶¹ En särskild lag om förbud mot köp av sexuella tjänster och försök därtill skulle enligt förslaget införas i brottsbalkens bestämmelser.²⁶²

Lagförslaget motiverades med att lagliga sexköp inte gick att förena med ett jämställt samhälle. Prostitutionen konstaterades utgöra ett exempel på mäns våld mot kvinnor. Trots att prostitution framhölls som en icke önskvärd samhällsföreteelse lyfte lagförslaget orimligheten i att den svagare parten skulle lagföras till följd av att någon köpt hennes kropp, för att tillfredsställa sin egen sexualdrift. Propositionen stadgade att en sexköpskriminalisering skulle markera samhällets inställning mot både sexköp och prostitution.²⁶³ Vidare skulle den straffrättsliga bestämmelsen utgöra ett komplement till fortsatta sociala och preventiva arbete och åtgärder som var aktuella.²⁶⁴

²⁵⁶ SOU 1995:15 s. 241.

²⁵⁷ Prop. 1997/98:55 s. 100 f.

²⁵⁸ Jmf förslagen i mot. 1994/95: Ju24; 1996/97: Ju718.

²⁵⁹ Jmf förslaget i mot. 1996/97; Ju718.

²⁶⁰ Prop. 1997/98:55.

²⁶¹ Prop. 1997/98:55 s. 1.

²⁶² Prop. 1997/98:55 s. 1.

²⁶³ Prop. 1997/98:55 s. 104.

²⁶⁴ Prop. 1997/98:55 s. 105.

Lagen röstades igenom med 118 röster mot 92 och från och med den 1 januari år 1999 trädde sexköpslagen i kraft. Alla personer som lagfördes för brottet riskerade böter till fängelse i högst sex månader.²⁶⁵

²⁶⁵ SFS 1998:408.

5 Slutsatser och analys

Förevarande arbete har redogjort för hur prostitutionslagstiftning förändrats och utvecklats mellan åren 1850 och 1999 ur ett rättshistoriskt perspektiv. Fokus för utredningen har varit att redogöra vilka drivkrafter som föregick rättsutveckling och hur de influerade samt ändrade statsmaktens inställning gentemot prostitution och prostituerade kvinnor.

5.1 Prostitutionslagstiftningens utveckling mellan åren 1850 och 1999

5.1.1 Reglementeringssystemens tid

Reglementeringssystemet infördes år 1859 med det officiella målet att motverka den veneriska smittans utbredning i samhället. Vidare innefattade införandet även ett inofficiellt mål om att få kontroll över de prostituerade kvinnorna. När föreskriften var implementerad infördes en besiktningsbyrå i Stockholms stad under samverkan av både polis och läkare. Tillsammans skulle de ansvara för att de prostituerade kvinnorna efterlevde lagstiftningen.

Alla kvinnor som lät sig till skörlevnad brukas skulle omfattas av reglementeringen. Detta inkluderade lösa kvinnor, som saknade arbete och bostad, samt liderliga kvinnorna, som ansågs ha en otyglad könsdrift och förde ett otuktigt levnadssätt. Kvinnorna skulle underkasta sig en medicinsk sundhetsbesiktning varje vecka och om hon inte dök upp riskerade hon att lagföras i enlighet med försvarslöshetsstadgorna. Härigenom kunde hon ådömas från två månader till ett års straffarbete.

Utöver en fysisk besiktning och inskrivning i systemet skulle kvinnorna även leva tyst och stilla för att inte dra uppmärksamhet till sig. Syftet och det önskade resultatet av ordningsreglerna var att de prostituerade kvinnorna inte skulle synas, höras eller märkas av i samhället.

År 1864 avkriminaliserades brottet lönskaläge genom strafflagens tillkomst. Det nya rättsläget medförde att utomäktenskapligt sex endast var brottsligt när följden därav blev en graviditet. Reglementeringen utgjorde däremot ett undantag i syfte att inte avkriminalisera de prostituerades handlingar.

År 1875 utvidgades och utvecklades reglementeringsföreskriften. Det nya reglementet implicerade ett skifte i dess offentliga syfte. Större fokus låg på ordningsregler och polisiära insatser, med målet att få mer kontroll över de prostituerade snarare än könssjukdomarnas spridning. Den medicinska

aspekten var inte längre primär utan parallell eller sekundär i jämförelse. Den uppdaterade föreskriften innebar mer restriktivitet och nedtoning av kvinnorna som sålde sex. De skulle finnas i samhället men döljas i allra högsta grad för att skydda samhällsmedborgare och sedlighetskulturen. Lagen stadgade kvinnornas existens som ett nödvändigt ont men förpassade dem till skuggorna. Målet var inte längre att begränsa de prostituerade eller prostitutionen i sig, i stället skulle alla föras in i systemet och därmed försvinna ur syn. Detta märktes till exempel genom att kurhusen konfiskerade de prostituerade kvinnornas identitetshandling i form av prästbeviset. Följden blev att de kvinnor som togs in i systemet inte kunde lämna.

Den prostituerade kvinnan definierades även i det nya reglementet. En prostituerad var den kvinna som sålde sin kropp i utbyte mot pengar som sin främsta inkomstkälla. Vidare innebar utvidgningen tydligare administrativa instruktioner för kurhus, polis och läkare varför systemet fick ökad legitimitet.

Lagstiftningen som möjliggjorde hela reglementeringen utgjordes av försvarslöshetsstadgarna. År 1885 ändrades det rättsliga underlaget då lagen angående lösdri-fares behandling, lösdriverilagen, trädde i kraft. De som omfattades som lösdrivare var dels de som flyttade runt och saknade arbete samt bostad, dels de som utgjorde en risk för samhällets ordning, säkerhet eller sedlighet.

Lagen syftade till att förebygga kriminalitet och asocialitet i samhället och omfattade därav de prostituerade kvinnorna. Kvinnorna som inte efterlevde reglementeringen kunde utdelas en offentlig varning och hamna under uppsyn i två år. Togs hon igen för prostitution riskerade hon straffarbete från en månad till ett år. Vid försvårande omständigheter kunde straffet utökas upp till tre år, om däremot förmildrande omständigheter förelåg kunde i stället ytterligare en varning utdelas. Varningar tenderade oftast utdelas av polisen i syfte att få in kvinnorna i reglementet tyst och stilla.

Reglementeringssystemet avskaffas helt år 1919 efter flertalet skrivelser, motioner och opinionsskifte i samhället. Systemet konstaterades ha för låg sanitär verkningsgrad och vara olämpligt ur en principiell synpunkt. Gratis sjukvård och grunden för dagens smittskyddslag etablerade i dess ställe i form av Lex Veneris.

5.1.2 Kriminaliseringsprocessens tid

Horsbrottet försvinner helt och lösdri-varlagen ersätts med asocialitetslagen år 1965. Lagen tillämpades i väldigt liten utsträckning men avskaffades inte för det. Asocialitetslagens fortsatta existens medförde att en rättslig grund som kriminaliserade de prostituerade kvinnornas handlingar och karaktär kvarstod.

Den rättsutveckling som på sätt och vis utgör startskottet för ett fortsatt lagarbete om prostitution var slopandet av tukt- och sedlighetsparagrafen. Konsekvensen blev en lössläppt och liberal sexualitet och sedlighetskultur i samhället vilket fick kritik. Den första utredningen som berörde prostitution var sexualbrottsutredningen, SOU 1976:9, som blev klar år 1977. Den fick stor uppmärksamhet och utsattes för massiv kritik av kvinnor och remissinstanser vilket gav effekt i form av att en ny utredning, SOU 1982:61, tillsattes.

Samtidigt som den nya sexualbrottsutredningen tillsattes så utsågs även en prostitutionsutredning, SOU 1981:71. Slutsatsen av utredningen blev att sociala och preventiva åtgärder var det mest effektiva sättet att bekämpa prostitution på. Härigenom skulle de utsatta kvinnorna få hjälp och stöd och prostitutionen minska som följd. En kriminalisering ansågs inte som rätt väg att gå. Detta speglade även synen från den inofficiella utredningen, DsS 1980:9, som förordade hjälp och stöd framför straffrättsliga sanktioner. Fokus låg på samhällsstrukturer där kvinnorna som hamnat i prostitution behövde ta emot hjälp och framför allt lämna gatan. Skulden för att de hamnat inom prostitutionen låg dels hos kvinnorna själva, dels hos bristande föräldraskap och trauma i tidig ålder. Staten sågs som den hjälpande och räddande parten inte den orsakande och strukturupprätthållande.

Motioner och pådrivning av kriminalisering vid sidan om det sociala arbetet ledde till att ytterligare en prostitutionsutredning tillsattes och lades fram år 1995, SOU 1995:15. Förslaget var kriminalisering av hela prostitutionen, både den köpande och säljande parten skulle lagföras för kriminellt handlande.

Utredningen kvinnofrid, SOU 1995:60, presenterades ungefär samtidigt som prostitutionsutredningen och fick stor genomslagskraft. Den hade bedrivits i syfte att belysa kvinnovåld, maktstrukturer och kvinnors utsatthet. Utredningen uppmärksammade en problematik som inte prostitutionsutredningen gjort, nämligen konsekvensen av en kriminalisering av den säljande parten. Utsattheten, utnyttjandet i sexuellt syfte och maktobalansen mellan köpande och säljande part diskuterades. Kvinnofrisutredningen riktade ljuset mot efterfrågan och männen som köper sex. Skuldfrågan hamnade i fokus som orsak bakom prostitutionen. Ett skifte i opinion kunde utrönas, där skulden lades hos köparen i stället för säljaren. Mannen ansågs ha ett val att köpa en kvinnas kropp för sin egen njutning, kvinnan däremot sålde sin kropp som en sista utväg för pengar och kunde inte hållas straffansvarig därtill.

Den nya lagen, sexköpslagen, realiserade enbart straffansvar för kunden i prostitutionskonstellationen. Sverige blev därigenom första land i världen att enbart kriminalisera köpande av sex men inte säljande. Målet var att ta ställning mot kvinnovåldet prostitutionen både representerar och utgör. Kvinna skulle

förbli parten som behöver hjälp och stöd varför en kriminalisering inte var verkningsfullt eller proportionerligt. Från och med den 1 januari 1999 tog Sverige ställning mot prostitution utan att skuldbelägga kvinnan som prostituerar sig.

5.2 Bakomliggande drivkrafter som föregick rättsutvecklingen

5.2.1 Reglementeringens tid

Den största pådrivande kraften bakom införandet av 1859 års reglementeringssystem var läkarna. De var övertygade om att det var de prostituerade kvinnorna som behövde kontrolleras och besiktigas för att könssjukdomarnas spridning skulle begränsas. Det var aldrig tal om mannen som potentiell spridare av sjukdomen utan i stället lyftes hans naturliga sex- och ejakulationsdrift. De medicinska auktoriteterna var eniga om att en begränsning av männens sexualitet skulle leda till sjukdom varför kvinnorna som sålde sex utgjorde en nödvändighet för mannens behov i den annars stränga sedlighetskulturen.

Ytterligare en drivkraft i samhället kan konstateras ha varit strävan efter uppdelning och kategorisering. Detta främjades inte bara av tidsandan och auktoriteter utan även av kvinnorna själva. Kvinnor delades upp som rätt och fel, fallna och ofallna eller rent av rena och orena. Räddningshemmen exemplifierar hur kvinnorna underkastade sig kategoriseringarna och hur de försökte få över de fallna till sin sida. De skulle finna Gud och sluta synda, återanpassas in i samhället genom ärligt arbete samt bejaka måttlighet o återhållsamhet vilket ansågs fint.

Genom upprätthållande av kategorier skapas även incitament att hålla kategorierna isär. Reglementet blev som samhällets sätt att placera de felaktiga kvinnorna i ett system där de sedan skulle hållas fast. De orena fick inte influera eller påverka de rena, de skulle döljas och förpassas till så nära osynlighet det gick. Drivkraften kom från samhällsnorm och samhällssyn, nerifrån medborgarnas fördomar och deras strävan efter uppdelning, och påverkade de makter som kunde realisera dem i form av ett reglementeringssystem.

Vid utvidgningen av reglementeringssystemet år 1875 tog polismyndigheten över från läkarna som den drivande upprätthållande institutionen. Önskan att tydligare kontrollera och få in ”fel” kvinnor i ”rätt” kategori hade blivit realitet. Prostitution sågs som ett nödvändigt ont men de prostituerade kvinnorna skulle ändå finnas, utan att för den delen synas. Det medicinska syftet tonades ner och ordningsreglerna utökades. Kvinnorna skulle reglementeras och därmed försvinna snarare än att den veneriska smittan skulle motarbetas. Åren

hade cementerat kategoriseringarna av kvinnor och den stora drivkraften var att upprätthålla systemet.

Lagstiftningen som hela reglementeringssystemet vilade på ändrades år 1885 när den nya lösdrivarlagen trädde i kraft. Den skulle inte innebära ett ändrat förhållningssätt gentemot de prostituerade kvinnorna varför drivkrafterna inte kan anses tagit annan form. Kvinnorna ansågs vara en fara för hela samhället och det framstod vara en nödvändighet att omfatta dem som lösdrivare utifrån ett ordnings-, säkerhets- och sedlighetsperspektiv.

Federationens arbete utgjorde en viktig drivkraft som skulle leda till reglementeringens avskaffande. Deras arbete kritiserade reglementet utifrån dess medicinska, rättsliga och moraliska bristfällighet. De menade att den sanitära verkningsgraden inte var proportionerlig, att det förelåg bristande lagstöd och att prostitution som samhällsfenomen var förkastligt och borde motarbetas. Federationen bedömde att reglementet utgjorde ett statligt erkännande för prostitution. Deras feministiska och progressiva synsätt påverkade både samhällssyn och skapade diskussion. Trots att de var som mest slagkraftiga innan 1900-talet kom de att bidra i den grad att lagstiftningen blev ifrågasatt och till sist upphävdes. Likt införandet av systemet kan dess avskaffande härledas till drivkrafter i samhället snarare än hos statsmakterna. Lagändringarna kom nerifrån och upp i rättens vertikala struktur. En främst kvinnlig mobilisering där lobbyverksamhet och debatt resulterar i att frågan aktualiseras i riksdagen.

Ska man härleda drivkraften som realiserade auktoriteternas ändrade ståndpunkt kan läkarna konstateras som maktspelare. Det var först när den enade läkarfronten bröts som lagutveckling övervägdes. Deras makt i frågan var avgörande varför ett skifte i åsikt var absolut väsentligt för ett förändrat rättsläge.

Sammanfattningsvis kan federationens arbete, kvinnomobilisering och pressens bevakning av frågan konstateras haft en påtryckande drivkraft medan läkarnas ändrade ståndpunkt utgjorde en realiserande drivkraft. Det ena hade antagligen inte skett utan det andra, i alla fall inte i lika nära tid.

5.2.2 Kriminaliseringsprocessens tid

Bakomliggande orsaker till att prostitutionen åter blev aktuell för lagstiftning var många. Grundläggande faktorer som ett ökat välstånd, folkhemsideal och stark socialism lade grunden för en feminism där kvinnor började kämpa för lika rättigheter som mannen alltid haft. Orättvisor togs upp, kvinnoorganisationer startades med syftet att föranleda kvinnlig makt. Kvinnors representation i maktpositioner ökade och feministiska program infördes. Jämlikhet och maktstrukturer blir politik samtidigt som kvinnorna accelererar i sina målsättningar.

Härutöver har den sexualliberala revolutionens efterdyningar börjat ifrågasättas. Den lössläppta sexualitetens och kommersialiseringen därav blir starten för en utredning inom sexualbrotten. Sexualbrottsutredningen blir som en tändande gnista för kvinnorörelser att agera gentemot enligt dem en förlegad kvinnosyn som inte skulle representeras i ny lagstiftning. Kvinnornas ständiga bevakning och motsättning av prostitution drev frågan till att utredas vidare.

Media spelade en stor roll som influens för samhällssyn dels genom sin makt att åskådliggöra promemorior om mäktiga män som köper sex, dels genom att sända program som synliggör en ny sida av prostitutionen. Programmet Studio S och efterföljande livliga debatt skapade ett nytt klimat där befolkningen presenteras ny information som inte gick att förbise. Genom att ge röst åt dem som prostituerade sig, vilket gjordes i media och genom den inofficiella prostitutionsutredningen via intervjuer, möjliggjordes ett skifte i synen på ansvar. Att de som sålde sig var utsatta och ofta offer för trauman lämnade den köpande parten som utnyttjande och självuppfyllande. Illusionen om den lyckliga horan sprack och kvar illustrerades mannen som drog nytta av en kvinnas svaga ställning. Kvinnan var den som både sålde sig och samtidigt fick betala priset därav. Skuldfrågans aktualitet födde ett nytt politiskt klimat där sociala åtgärder inte längre ansågs tillräckliga.

När 1990-talet kom var alla överens om att prostitution var ett problem i samhället med åsikterna om kriminalisering var tudelade. En kriminalisering av båda parter blev slutsatsen av 1995 års prostitutionsutredning. Om inte kvinnofridsutredningen hade kommit och problematiserat analysen utifrån ett kvinnoperspektiv hade dubbelkriminalisering kanske realiserats. Det som den feministiska utredningen gjorde var att belysa och exemplifiera hur prostitution utgjorde en del av våld mot kvinnor. De lyfte vilka konsekvenser som kunde följa genom att kriminalisera den säljande partens handlingar. Kvinnofridsutredningen visade på hur könsmakt, stereotyper och strukturer verkade i samhället och missgynnade kvinnor.

Efter att kvinnofridsutredningen lagts fram gick en enad front av kvinnor från nästan samtliga politiska partier samman för kundkriminalisering. Den kvinnliga kampen och den ändrade synen på vem som bar skulden gjorde att sexköpslagen infördes. Det konstaterades att lagen skulle ha normerande verkan och ta ställning mot prostitution utan att ligga till last för den som var utsatt inom sexhandeln.

Sammanfattningsvis kan kvinnans roll i det legislativa påtryckningsarbetet och det reella utredningsarbetet som ledde till kriminaliseringen inte understrykas nog. Kvinnorna och deras mobilisering utgjorde den största drivkraften och de tog ställning mot att kvinnan bar skulden, en uppfattning som hade en lång historisk förankring. Genom kvinnornas kamp ändrades inställningen gentemot kvinnan på gatan.

5.3 Förändring i statsmaktens inställning

5.3.1 Reglementeringens tid

Statsmaktens inställning vid införandet av 1859 års reglementeringssystemet kan utvärderas utifrån deras officiella och inofficiella målsättning. Det uttalade målet var att ta itu med den veneriska smittans faror och utbredning. Därtill var de prostituerade kvinnornas den inofficiella syndaboken som skulle begränsas och kontrolleras i syfte att uppfylla den officiella målsättningen. Inställningen att de kvinnor som sålde sina kroppar av lättja och för njutning var utbredd. Hon utgjorde därigenom faran som samhället behövde skyddas ifrån och statsmakten skulle förverkliga det genom reglementeringen. Skyddsintresset var samhällsmoralen och sedlighetskulturen, kvinnans bestämmanderätt och rörelsefrihet var sekundärt i jämförelse.

En uppenbar motsägelse inom statsmaktens inställning, gentemot de prostituerade kvinnorna och prostitution som samhällsfenomen, märktes av inom lagstiftningen som reglementeringen vilade på. De kvinnor som skrev in sig och underkastade sig systemet blev inte lagförda för lösdriveri trots att de uppfyllde alla rekvisiten. Staten och myndigheter valde att själva upprätta ett kryphål där sex kunde säljas lagligt men enbart under förutsättning att kvinnorna osynliggjordes i samhället. På detta sätt kan statens förhållningssätt ifrågasättas utifrån att de behandlade prostitution som ett socialt problem men samtidigt konstituerade det som en social nödvändighet i samhället. Kvinnorna tilldelades hela skulden för rådande missförhållanden, efterfrågan på friska prostituerade diskuterades inte som bidragande faktor. Lagföring skulle endast ske om kvinnor inte förhöll sig till paradoxen på rätt sätt. De skulle hålla huvudet lågt, leva tyst med ett friskhetsintyg och fortsätta sälja sex till de män som betalade.

Ännu en omständighet som tyder på att staten satte kollektivet och moralen framför den prostituerade kvinnan är hur svårt det var för kvinnan att lämna prostitutionen. Hon behövde skaffa intyg på ärligt arbete trots att hon saknade identitetshandlingar och behövde leva efter strikt uppsatta ordningsregler som försvårade en anställning. Vidare krävde systemet alltid att någon annan part skulle kunna ansvara och intyga för henne, då hennes egna ord inte vägde tillräckligt tungt. Ansvaret över kvinnan låg genom reglementeringen hos staten. Staten agerade därigenom på sätt och vis som en hallick som såg till att kvinnan skötte sig, höll sig frisk och redo för att ge sig ut på marknaden. Ett annat sätt att se på situationen är att staten i stället tog rollen som make och att alla regler var ett sätt att ta hand om och skydda kvinnan. Oavsett upphörde statens ansvar endast när en annan part tog över som målsman eller förmyndare. Det kan ifrågasättas hur statsmakten genom sin ansvarsroll distribuerade kvinnor till prostitutionsmarknaden och att det var normaliserat. Kvinnan

saknade en egen autonomi och rättslig möjlighet att stå på egna ben, något som staten deltog i att upprätthålla.

Likt samhällssynen i övrigt, och påverkat därav, strävade statsmakten efter en kategorisering och särskiljning mellan de kvinnor som var rätt och fel. Det faktum att 1875 års reglemente innebar godtycklighet och saknade prövning i domstol tyder på en låg prioritet av rättssäkerhetens efterlevnad gällande kvinnorna. Detta visar ytterligare på hur samhället utgjorde det främsta skyddsintresset. Det främsta verktyget och effektivitet värderades högre än legitimitet och förutsebarhet.

Det rådde stor motvillighet hos myndigheter och auktoriteter inför lagutveckling och avskaffande av reglementeringssystemet. Förändringen realiserades nerifrån och upp i maktstrukturen. Medborgare, pressen och organisationer med en majoritet kvinnliga företrädare drev frågan. Först när medicinsk utveckling i form av effektiv syfilisbehandling kom till marknaden kunde ett tydligt skifte i inställning märkas av inom statsmakten. När reglementeringssystemet saknade stöd i samhället följde staten efter i inställning och Lex Veneris infördes.

5.3.2 Kriminaliseringsprocessens tid

Efter reglementeringssystemets avskaffande följde nästan sextio år innan prostitutionsfrågan återigen skulle bli en politisk fråga. Den långa tidsperioden tyder på en acceptans och bekräftelse av rådande rättsläge. Fokus för statens lagstiftningsarbete och samhällsförändring var skapandet av folkhemmet och sociala reformer. Syftet var att gynna och främja rätt del av befolkningen och begränsa dem som var ansedda icke önskvärda, likt de prostituerade. De som inte bidrog och hade lämpliga gener blev institutionaliserade och undan-gömda. På samma sätt som tiden vid reglementeringen innefattade även dessa sextio åren av en strävan efter tydliga kategorier. Utöver rätt och fel del av befolkningen kategoriserades idealkvinnan också som husfru och mor, medan kvinnan på gatan utgjorde hennes motsats. Komplexet med madonnan och horan är närvarande och kvinnorna fick nog. En kamp för kvinnans rättigheter och jämlikhet drog i gång med ny kraft.

Det faktum att asocialitetslagen infördes, trots att den inte användes i vidare stor omfattning, exemplifierar statens inställning gentemot de prostituerade kvinnorna. De ansågs farliga för samhället och behövde falla under straff-rättsliga sanktioner.

Statsmaktens inställning gentemot kvinnorna på gatan var länge i favör för sociala och preventiva åtgärder. Att ge stöd och hjälp åt kvinnorna på gatan ansågs vara det främsta verktyget mot prostitution. Attityden var att kvin-norna själva satt sig i sin situation och därmed bar skulden för sina val. Den sexuella revolutionen och den första sexualbrottsutredningen medförde än

mer lutning åt en skuldbeläggande attityd. Detta syntes genom förslagen mot avkriminalisering och skuldbeläggande av kvinnan vid våldtäkt. Det feministiska eller kvinnliga perspektivet var ständigt frånvarande då mannen helt utslöts som orsak till prostitutionens problematik. När fokus började riktas mot männen som köper sex gjordes det av kvinnorna i riksdagen. Det var genom dem som statsmaktens inställning långsamt ändrades. Genom ökat kvinnligt inflytande och ökad representation blev deras inställning även statens. Efter att utredningar företagits, utifrån feministisk forskning och med kvinnans utsatthet som utgångspunkt, kunde inte längre fakta ignoreras utan en kriminalisering ansågs nödvändig. Här var statsmakten inte enig, det proklamerades för både dubbelkriminalisering och enbart sexköpskriminalisering. Avgörande för det slutliga beslutet, att enbart kriminalisera köparen i konstellationen, hängde på ny forskning om våld mot kvinnor. Skiftet i skyddsintresse från statligt håll skedde genom att fokus riktades mot att skydda kvinnan som säljer sex i stället för att skydda samhället från kvinnan. Genom att i statliga utredningar belysa kvinnans nöd, trauma och ibland tvång att sälja sig konstaterades straffrättsliga sanktioner inte verknings- eller meningsfullt. Staten såg för första gången i Sveriges rättshistoria den prostituerade kvinnans perspektiv och skapade en lag som inte skulle betunga henne ytterligare. Den nya lagen representerar en inställning hos statsmakten där prostitution förkastas men där kvinnan som säljer sig själv inte skuldbeläggs för fenomenet.

5.4 Avslutande reflektion

Efter att ha färdigställt förevarande uppsats kan jag konstatera att den gemensamma nämnaren och faktorn, vars betydelse inte nog kan understrykas, var kvinnornas kamp för lagförändring inom prostitutionsområdet. Det genomgående temat som kan sammanfatta varför prostitutionens rättshistoria utvecklats är att kvinnor kämpat för kvinnors rättigheter. Kärnan har varit att kvinnor belyst strukturer och en könsordning som tidigare inte ifrågasatts. Genom att kvinnorna fick mer makt och på så sätt kunde driva på tillsättning av statliga utredningar realiserades ett skifte, från att lägga skulden hos den prostituerade till efterfrågan. Det som stannar hos mig, efter att ha utrett prostitutionshistoriens legislativa utveckling under nästan 150 år, är att det krävdes fler män i maktposition som driver frågan och ser frågan ur ett kvinnligt perspektiv. Det är i enlighet med min analys först då som reella förändringar skett, trots att kvinnor redan kämpat för samma sak under en längre tid.

Prostitution är ett uråldrigt fenomen som på sätt och vis accepteras. Det faktum att en av tio män i Sverige någon gång köpt sex talar för att kampen för de prostituerade är långt ifrån över. Ser vi bakåt tenderar historien visa att samhällsopinion och media innehar en stor makt att lyfta, problematisera och starta en rättslig utveckling. Jag tror att mobilisering, aktivism och dagens influencers kommer vara framtida aktörer och faktorer som styr opinion. Den förändring vi sett i utredningen har startat nedifrån rättens vertikala struktur.

Det är vad jag tror kommer fortsätta ske genom att normer förändras och accepteras högre upp i samhällsnivåer till de når lagstiftarna. Denna utveckling, som jag redogjort för, tar lång tid varför tålamod och ihärdighet inom arbetet krävs. Hela kedjan av förändring i alla nivåer behöver förankras innan utveckling realiserar. I framtiden, genom sociala medier och en globaliserad värld, kanske förändringen går snabbare då mängden lättillgänglig information kan driva på förändringshastigheten i djupstrukturen, där samhällsvärderingar formas.

Under historiens utveckling förändrades också synen på skuld och skyddsintresse. Från att kvinnan som sålde sig var roten till det onda, till att faktisk se vad som möjliggör prostitution generellt, nämligen efterfrågan, som roten till problemet. Tendensen att fortsatt se prostitution som ett accepterat samhällsfenomen lever kvar än idag. Efter vad som framgått av min utredning tror jag att denna föreställning eller attityd kan komma att utgöra friktion vid framtida diskussion eller problematisering av ämnet. För att kunna skapa utveckling av lagstiftning behövs alla infallsvinklar och perspektiv varför en öppen och mångfacetterad diskussionsgrund önskas. Om fler män därtill driver frågan om prostitutionens sociala problematik tror jag att framtida legislativa förändringar underlättas i hög grad. Önskvärt vore om frågan inte drevs av antingen kvinnor eller män utan av alla, för alla. Där fokus låg på att personifiera den prostituerade i syfte att få bort historiens kvarleva av skuld och skam. I framtiden hoppas jag att den utveckling vi sett mellan år 1850 till år 1999 inte stannar av, utan att rättsläget och rättigheter i stället fortsätter förbättras och utvecklas.

6 Källförteckning

Offentligt tryck:

Författningar:

SFS 1864:11 s. 101 Kungl. Maj:ts förordning om nya strafflagens införande och vad i avseende därå iakttagas skall.

1875 års reglemente, 'Föreskrifter, rörande uppsikten öfver prostituerade kvinnor i hufvudstaden, af öfverståthållarämbetet meddelade den 2 juni 1875' <https://stockholmskallan.stockholm.se/ContentFiles/SSA/Biblioteket/121_20_71_Foreskrifter.pdf> (besökt 2022-12-15).

SFS 1885:27 Lag angående lösdrivvares behandling den 12 juni 1885.

SFS 1946:14 Kongl. Stadgan angående försvarslöse och till allmänt arbete förfallne personer af den 29 Maj 1846.

SFS 1953:36 Kunglig Maj:ts Nådiga Stadga, angående försvarslöse och till allmänt arbete förfallne personer.

SFS 1964:450 Lag om samhällsfarlig asocialitet.

SFS 1970:125 Lag om ändring i tryckfrihetsförordningen m.m.

SFS 1975:580 Steriliseringslag.

SFS 1980:620 Socialtjänstlag.

SFS 1998:408 Lag om förbud mot köp av sexuella tjänster.

Utredningsbetänkanden:

SOU 1918:4 Underdånigt betänkande angående åtgärder för motarbetande af de smittosamma könssjukdomarnas spridning.

SOU 1949:4 Utredning med förslag om lösdrivvarlagens upphävande m.m.

SOU 1976:9 Sexuella övergrepp – Förslag till ny lydelse av brottsbalkens bestämmelser om sedlighetsbrott.

Ds S 1980:9 Prostitutionen i Sverige: En rapport utarbetad inom prostitutionsutredningen.

SOU 1981:71 Prostitutionen i Sverige – Bakgrund och åtgärder.

SOU 1982:61 Våldtäkt och andra sexuella övergrepp.

SOU 1985:1 Församlingar I samverkan: rapport från 1982 års kyrkokommitté.

SOU 1995:15 Könshandeln.

SOU 1995:60 Kvinnofrid.

SOU 2010:49 Förbud mot köp av sexuell tjänst: En utvärdering 1999–2008.

Propositioner:

Prop. 1918:154 Med förslag till lag angående åtgärder mot utbredningen av könssjukdomar.

Prop. 1937:187 Med förslag till lag om ändring i vissa delar av strafflagen, m.m.

Prop. 1964:128 Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om åtgärder vid samhällsfärlig asocialitet.

Prop. 1981/82:187 Vissa åtgärder mot prostitution.

Prop. 1983/84: 105 Om ändring i brottsbalken m.m (sexualbrotten).

Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid.

Utskottsbetänkanden:

Justitieutskottet:

Bet.1983/84:Ju25 Om sexualbrotten.

Bet. 1990/91:Ju21 Anslag till brottsskadenämnden m.m.

Bet. 1992/93:Ju7 Straffskalor m.m.

Bet. 1992/93:Ju15 Kriminalisering av prostitution.

Bet. 1994/95:Ju24 Vissa straffrättsliga frågor.

Socialutskottet:

Bet. SoU 1972:36.

Bet. 1976/77:SoU7 med anledning av propositionen 1977/78:177 om viss ändring i sjukvårdslagen (1962:242) och överenskommelser om karolinska sjukhuset, m. m., såvitt avser fråga om flyttning av viss läkarutbildning m.m. vid nedläggning av Serafimerlasarettet, jämte motioner..

Bet. 1987/88:SoU3y Om åtgärder mot prostitution m.m.

Övrigt riksdagstryck:

Motioner:

Mot. 1972:59, Sten Sjöholm (FP), Om statlig bordellverksamhet.

Mot. 1972:310, Thorvald Källstad (FP) m.fl., Om vidgad gärningsbeskrivning för brottsbalkens stadgande om koppleri.

Mot. 1996/97:Ju718, Inger Segelström (s, c, fp, kd, mp, v) m.f.l, Kriminalisering av könsköp.

Kommittédirektiv:

Dir. 1993:31 Utredning om prostitution i Sverige.

Kammarens protokoll:

Riksdagens protokoll FK 1918 N:o 39

Riksdagens protokoll FK 1903 N:o 42.

Riksdagens protokoll AK 1888 N:o 3

Riksdagens protokoll AK 1888 N:o 21

Riksdagens protokoll AK 1888 N:o 22

Bihang till riksdagens protokoll 1903 AK N:o 88.

Riksdagens protokoll AK 1918 N:o 65

Riksdagens protokoll 1983/84:152.

Riksdagens protokoll 1985/86:37.

Litteratur:

Bergenheim, Åsa (2005), *Brottet, offret och förövaren: Vetenskapens och det svenska rättsväsendets syn på sexuella övergrepp mot kvinnor och barn 1850–2000*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Bergenlöv, Eva (2004), *Skuld och oskuld: Barnamord och barnkvövning i rättslig diskurs och praxis omkring 1680–1800*. Malmö: Nordic Academic Press.

Gaunt, David (1996), *Familjeliv i Norden*. Möklinta: Gidlunds.

Holmlund, Sofia och Sandén, Annika (2013), *Usla, elända och arma: Samhällets utsatta under 700 år*. Stockholm: Natur och Kultur,

Häthén, Christian och Nilsén, Per (2004), *Svensk historisk lagbok: Rättshistoriska källtexter*. Lund: Studentlitteratur.

Jansdotter, Anna och Svanström, Yvonne (2007) *Sedligt, renligt, lagligt: prostitution i Norden 1880-1940*. Göteborg & Stockholm: Makadam förlag.

Lennartsson, Rebecka (2001), *Malaria urbana – Om byråflickan Anna Johannesdotter oh prostitutionen i Stockholm kring 1900*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.

Lennartsson, Rebecka (2007), *Den sköna synderskan: Sekelskiftets Stockholm: Beträktelser från undersidan*. Stockholm: Nordstedt.

Lennartsson, Rebecka (2019), *Mamsell Bohmans fall: Nattlöperskor i 1700-talets Stockholm*. Stockholm: Stockholmia.

Lundquist, Tommie (1982), *Den disciplinerade dubbelmoralen: Studier i den reglementerade prostitutionens historia i Sverige 1859-1918*. Göteborg: Historiska institutionen Göteborgs universitet.

Musson, Anthony och Stebbings, Chantal (2012), *Making legal history: approaches and methodologies*. Cambridge university press.

Olsson, Hanna (2006), 'Från manlig rättighet till lagbrott: prostitutionsfrågan I Sverige under 30 år.' *Kvinnofronten*, tillgänglig på <http://kvinnofronten.nu/Historiska/HFTIN3_HannaOlsson.pdf> (besökt 2022-12-27).

Trolle Önnerfors, Elsa (2001) ”Luffare, tiggare, glädjeflickor och nasare: om lösdrivarlagstiftningen i Sverige från medeltiden till folkhemmet”. I: *Från Schlyters lustgård* 1. Sida. 27–51. Lund: Corpus Iuris Förlag.

Svanström, Yvonne *Offentliga kvinnor: Prostitution i Sverige 1812–1918*. Stockholm: Ordfront.

Thunander, Rudolf (1992), *Förbjuden kärlek: Sexualbrott, kärleksmagi och kärleksbrev i 1600-talets Sverige*. Stockholm: Atlantis.

Tuori, Kaarlo (1997), "Towards a Multi-layered View of Modern Law". I: *Aarnio, Aulis – Alexy, Robert – Bergholtz, Gunnar (eds.): Justice, Morality and Society. A tribute to Aleksander Peczenik on the Occasion of his 60th Birthday 16 November 1997*.

Vammen, Tinne (1999), *Kvinnohistoria*. Stockholm.

Åhs, Stig & Stenberg, Leif & Svanström Leif (1991), *Fångarna i välfärds-samhället – kriminalitet, drogmissbruk och prostitution*. Kristianstad: Tidens förlag.

Elektroniska källor:

Folkhälsomyndigheten, 'Sex mot ersättning' *Resultat från enkätundersökningen SRHR201*.

Göteborgs universitet, Kvinnsams årtalslista '1920-talet'. <<http://www2.uu.se/kvinn/artal/detaljer/1920-talet.xml>> (besökt 2022-12-20).

Nationalencyklopedin, 'hor'. <<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/hor>> (Besökt 2022-10-06).

Nationalencyklopedin, 'lönskaläge'. <<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/lönskaläge>> (Besökt 2022-10-06).

Nationalencyklopedin, 'prostitution'. <<http://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/prostitution>> (Besökt 2022-10-05).

Nationalencyklopedin, 'reglemente'. <<http://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/reglemente>> (Besökt 2022-12-20).

Nationalencyklopedin, 'rättskälla'. <<http://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/rättskälla>> (Besökt 2022-10-10).

Nationalencyklopedin, 'statsmakt'. <<http://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/statsmakt>> (Besökt 2022-10-10).

Nationalencyklopedin, 'venerisk'. <<https://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/upp-slagsverk/encyklopedi/lång/venerisk>> (Besökt 2022-12-28).

Riksarkivet, 'Folkhemsdrömmar' <<https://riksarkivet.se/folkhemsdrommar>> (besökt 2022-12-20).